

המניעה והסיכול כמרכיבי יסוד בתפיסת הביטחון של ישראל

שאול שי

יוני 2017

תפיסת הביטחון המסורתית של ישראל שהתפתחה החל משנות ה-50 הציבה בעדיפות עליונה את המענה לאיום השמדתה של מדינת ישראל ע"י קואליציה של מדינות ערביות עוינות. ישראל זיהתה שני סוגי איומים מרכזיים שכל אחד מהם בנפרד וקל וחומר במשולב, יכלו להביא להשמדתה של מדינת ישראל. האיום הראשון היה איום קונבנציונלי של מתקפה ערבית משולבת, במספר חזיתות, ("מקרה הכול") להשמדתה של מדינת ישראל. האיום השני נשקף מנשק בלתי קונבנציונלי, כאשר החשש היה שבמידה וימצא נשק בלתי קונבנציונלי בידי מדינות ערביות עוינות הרי שיהיה ביכולתן להשמיד את מדינת ישראל (האיום החמור ביותר נשקף מנשק גרעיני).

תפיסת הביטחון המסורתית עסקה בעיקר באיום של מתקפה מצד קואליציה ערבית ומציאת המענה הנדרש להסרת איום זה. מדינת ישראל גיבשה מענה גם לאיום הבלתי קונבנציונלי אך מרכיביה למרות שהיו קיימים כל העת ועברו שינויים בהתאם לאיומים שהתפתחו, לא גובשו מעולם לכדי משנה סדורה בדומה למרכיבי תפיסת הביטחון שעסקו באיום הקונבנציונלי.

ישראל נתנה מענה לאיומי הנשק הבלתי קונבנציונלי בשני מישורים:

- המישור ההרתעתי - באמצעות מדיניות של "עמימות גרעינית".
- המישור המניעתי - בניסיון למנוע יכולת צבאית בלתי קונבנציונלית (בעיקר גרעינית) מאויביה של ישראל.

המניעה והסיכול של השגת יכולת צבאית בלתי קונבנציונלית ע"י מדינת אויב, היו מאז שנות ה-50 חלק חיוני בתפיסת הביטחון ובמדיניות הביטחון, אולם מעולם לא הוגדרו ככאלה. במסמך זה אני טוען כי המניעה והסיכול כמענה לאיום הבלתי קונבנציונלי היו בפועל מרכיבים מרכזיים בתפיסת הביטחון, למרות שלא זכו להמשגה הראויה, ויש להכיר בהם ולכלול אותם כמרכיב החמישי של תפיסת הביטחון לצד ההרתעה, התרעה, הכרעה והתגוננות (ראה מרשם).

במהלך השנים השימוש במניעה וסיכול הורחב גם לזירות איום נוספות שאינן בגדר איום קיומי ובהן: מניעה וסיכול של הגעת מערכות נשק קונבנציונליות לידי מדינות עוינות העלולות לסכן את העליונות הצבאית של ישראל או להוות איום חמור על מטרות אסטרטגיות וריכוזי אוכלוסייה. בהמשך הרחיבה ישראל את המניעה והסיכול גם לעימותים הא-סימטריים נגד ארגוני טרור.

המענה לאיום בלתי קונבנציונלי

מדיניות "העמימות הגרעינית"

"בהקמת הכור הגרעיני ראה בן גוריון אמצעי להבטחת קיומה ועמידה של מדינת ישראל, ודרך למחוק את הפער המספרי האימתני בין אוכלוסיית מדינות ערב לישראל".¹ בן גוריון קיבל את ההחלטות בדבר הקמת הכור הגרעיני בדימונה ושמעון פרס היה זה שהצליח לממש ההחלטות אלה בעזרתה של צרפת. שיתוף הפעולה ההדוק בין שתי המדינות קיבל חותם רשמי בהסכם חשאי שהפך את המחקר הגרעיני הצבאי למבצע משותף של צרפת וישראל. ההסכם הזה נחתם בין פרס לבורז'ס-מונורי - שבינתיים נבחר לראש ממשלת צרפת.²

רה"מ לוי אשכול המשיך את גישתו של בן גוריון וראה חשיבות עליונה ביצירת הרתעה גרעינית אך במקביל חתר להשגת הבנות עם ארה"ב בסוגיה רגישה זו. בחלופי איגרות בינו לבין הנשיא ג'ונסון, כתב אשכול: "נוכח מצבנו הפגיע מאין כמוהו - מחסור בשדות תעופה ואוכלוסייה צפופה בתוך אזור גיאוגרפי קטן מאוד - סכנת התקפת הפתע קיימת תמיד. מחויבות ארה"ב לשים קץ לתוקפנות אינה יכולה, כשלעצמה, לסלק את הסכנה הזאת. אנו משוכנעים כי הדרך היחידה למניעת המלחמה היא ידיעתו של הנשיא נאצר, כי ישראל מחזיקה ביכולת הרתעה נאותה".³

ראש הממשלה לוי אשכול היה זה שקבע כבר ב-1966 את מדיניות "העמימות הגרעינית" של ישראל באומרו: "נשיא מצרים מנסה להערים על הבריות, ולהסיח את הדעת מסכנת הנשק התוקפני המצוי באזור, על ידי הפניית הדעת אל הנשק הגרעיני שאינו מצוי באזורנו ואשר אין אנו מעוניינים שיימצא בו. אמרתי ואני חוזר ואומר, כי לישראל אין נשק גרעיני, והיא לא תהיה הראשונה להכניסו לאזור".⁴ כל ראשי הממשלה שבאו אחריו דבקו במדיניות המוצהרת הזו.

עמימות גרעינית היא מצב, שבו אין אישור רשמי ליכולתה הגרעינית של המדינה ועם זאת יש הכרה בקיומה של יכולת זו, באופן המשפיע על תפיסותיהן של מדינות אחרות ועל מעשיהן.⁵ העמימות הגרעינית מעוגנת בכמה תפיסות יסודיות: למען ביטחונה הלאומי חייבת ישראל למנוע ממדינות אויב להשיג נשק גרעיני ועל ידי כך לשמור על מונופול גרעיני המיוחס לה ע"י גורמים זרים. ישראל אינה יכולה לטעון בגלוי למונופול גרעיני ולכן אל לה לאשר את מעמדה הגרעיני.

במרצת השנים התפתחה העמימות הגרעינית של ישראל לכדי אסטרטגיה ורבים רואים אותה כמדיניות מוצלחת ההולמת את מצבה הביטחוני המיוחד של ישראל.⁶

בשנת 1968 כתב יגאל אלון בספרו "מסך של חול" את הדברים הבאים: "דיון בבעיית הנשק הגרעיני הוא, מבחינה מעשית, בלתי-רלוונטי למצב במזרח התיכון בטווח הנראה לעין, שהרי אין הוא קיים בשום אחת ממדינות המרחב. אך מבחינה תיאורטית ניתן לומר, כי אילו אפשר היה להגיע לאיזון גרעיני, לא היה בכך משום ערובה למניעת מלחמה...איזון גרעיני במרחב ישלול מישראל את היתרון שבנשק קונבנציונלי, שבו מהווים טיבו של המשטר, מבנהו החברתי ואיכות הלוחם גורמים מכריעים ביחסי הכוחות...עם זאת חלילה לנו להתיר לאויב לזכות ביתרון כלשהו בתחום

המדע והטכנולוגיה של הגרעין. שומה עלינו להוסיף ולקיים רמה גבוהה של מחקר וטכנולוגיה גרעיניים לצורכי שלום ופיתוח, שלא תניח לאויב להדביקנו. **מקובלת עלי הודעתו הפומבית של ראש הממשלה, לוי אשכול, כי 'ישראל לא תהיה הראשונה להכניס נשק גרעיני למזרח התיכון'. אך ארשה לעצמי להוסיף, כי אל לנו להניח גם לאויב להיות הראשון.** אילו הייתה, באורח היפותטי, הברירה בידינו בין נשק גרעיני לשני הצדדים, או לשום אחד מהם, יש להעדיף איזון בנשק קונבנציונלי על גרעיני.⁷

מדיניות ההרתעה של ישראל בהקשר לנשק בלתי קונבנציונלי הוכיחה את עצמה שכן ישראל מעולם לא הותקפה בנשק בלתי קונבנציונלי. מלחמת המפרץ (1991) מהווה דוגמה בולטת להצלחה זו כיוון שסדאם חוסיין שלא הורתע מלשגר 39 טילי אל – חוסיין עם ראשי נפץ קונבנציונליים לעבר ישראל, נרתע מלעשות שימוש בראשי חץ כימיים שעמדו לרשותו, בשל חששו מהיכולת הגרעינית שייחס לישראל. יחד עם זאת, היכולת הגרעינית שמיחסות מדינות ערב לישראל לא תרמה להרתעה מפני עימותים קונבנציונליים ואף מלחמות קונבנציונליות.

יצחק בן ישראל בספרו, תפיסת הביטחון של ישראל, טוען ש"קיר הברזל" כפי שבן גוריון בנה אותו, נשען על שלוש רגליים: הרגל האחת היא הרגל של צבא קונבנציונלי גדול מאוד ובלתי פרופורציונלי לגודלה של המדינה, הרגל השנייה מתייחסת לנושא הנקרא "פרויקט דימונה" והרגל השלישית היא הרגל של ברית עם מעצמה חזקה.⁸

לדבריו "התפיסה של 'קיר הברזל', ובכללה הרגל של הדמוי הגרעיני של ישראל מאפשרות להבין מדוע ישראל לא מגלה סובלנות למצב שבו אחת מאויבותיה המושבעות המצהירה על הצורך בהשמדתה, תהיה מדינה גרעינית".⁹

לדבריו אם למדינה כזו, דוגמת איראן כיום, יהיה נשק גרעיני היא עלולה להשתחרר בזכותו מהחשש של ישראל יש נשק גרעיני והיא תשתמש בו בשעה שתהיה נתונה באיום קיומי. במידה והנשק הגרעיני של האויב ינטרל את הנשק הגרעיני המיוחס לישראל, יכול האויב להניח כי בסופו של דבר ידו תהיה על העליונה כיוון שהפוטנציאל שלו (לבנות כוח לאורך זמן ולהילחם) גדול מהפוטנציאל של ישראל. לדבריו זו הסיבה העיקרית לכך שמדינת ישראל אינה יכולה להרשות לעצמה קיומו של נשק גרעיני בידי אחת מאויבותיה. על רקע זה יש להבין את יחסה של ישראל למאמצי הפיתוח של הנשק הגרעיני של איראן, את הפצצת הכור הגרעיני בעיראק ב-1981, ואת הפצצת הכור הגרעיני בסוריה ב-2007, שלפי מקורות זרים בוצעה ע"י ישראל.

המישור המניעתי/סיכולי

החל משנות החמישים גיבשה ישראל תפיסה לפיה עליה לפעול בכול האמצעים העומדים לרשותה על מנת למנוע ולסכל התפתחות איום בנשק בלתי קונבנציונלי על עצם קיומה. ההתמודדות הראשונה בסוגיה זו הייתה מול ניסיונותיה של מצרים לפתח טילים בליסטיים ונשק בלתי קונבנציונלי בסיוע מדענים גרמניים. ניסיונות אלה של מצרים סוכלו באמצעות מערכה משולבת של מאמצים מדיניים ופעילות חשאית של המוסד.

ישראל נדרשה בפעם נוספת להתמודד עם איום של פיתוח נשק בלתי קונבנציונלי, הפעם ע"י עיראק, בסוף שנות ה-70 ותחילת שנות ה-80. מדיניותה של ישראל באותה עת זכתה לכינוי "**דוקטרינת בגין**". זוהי מדיניות של ההנהגה בישראל - שאינה מוצהרת ואינה מתועדת, במסמך רשמי, אך משמעותה שישראל לא תניח לשום מדינה במזרח התיכון לפתח תכנית גרעין למטרות צבאיות שתאפשר לייצר נשק גרעיני, שעלול לסכן את קיומה.¹⁰

הדוקטרינה נקראה על שם מנחם בגין, שהחליט על היישום הפומבי הראשון שלה במבצע "אופרה" ב-1981, שבמהלכו הותקף והושמד הכור הגרעיני שבנתה עיראק. עם זאת, שורשיה של הדוקטרינה נמצאים כאמור עוד בניסיונותיה של ישראל לחסום בתחילת שנות השישים את פעילות המדענים הגרמנים במצרים.

המדיניות הישראלית ("דוקטרינת בגין") כללה מספר שלבים: ניסיון להרתיע את האויב מליזום פיתוח נשק בלתי קונבנציונלי, במידה וההרתעה כשלה נעשה ניסיון לבלום את התפתחות האיום באמצעות מהלכים דיפלומטיים וכאשר אלה לא הועילו פעלה ישראל בדרכים חשאיות לפגיעה ושיבוש הפרויקטים. במקרים בהם נשקפה סכנה שלא ניתן יהיה לעצור את התהליך בדרכים אחרות נקטה ישראל בתקיפה צבאית של מקור האיום, דוגמת הפצצת הכור בעיראק ב-1981 ועפ"י מקורות זרים בסוריה ב-2007. כיום מצויה ישראל בעיצומה של מערכה נגד תכנית הגרעין האיראנית.

פרשת המדענים הגרמניים במצרים

תחילת הפרשה ביולי 1962, כשמצרים ביצעה ניסוי מוצלח בשיגור טילים. ב-23 ביולי, יום השנה להפיכה במצרים, נערך מצעד צבאי ברחובות קהיר ובו הוצגו שני סוגי טילים: אל זאפר לטווח 280 ק"מ ואל קאהר לטווח 500 ק"מ. ביולי 1962 סיים מפעל 333 לייצר 30 טילים. ישראל קיבלה מידע שלפיו הטילים שהוצגו במצעד פותחו בעזרתם של מדענים זרים, מרביתם יוצאי גרמניה המערבית, שסייעו למצרים. בהמשך נודע לישראל כי מצרים מפתחת בעזרת המדענים הגרמנים גם ונשק בלתי קונבנציונלי. פרויקט "איביס 1" נועד לפתח ראש חץ קרבי לטילים המצריים שיכיל פסולת רדיואקטיבית. פגיעת טיל כזה הייתה אמורה ליצור זיהום רדיואקטיבי קטלני. פרויקט נוסף של מצרים כונה "קליאופטרה", זה עסק בהעשרת אורניום בצנטריפוגות שמצרים רכשה בהולנד ובגרמניה. הצנטריפוגות היו אמורות לספק למצרים אורניום מועשר שיספיק לייצור 8 פצצות גרעין בעוצמה שהשמדה את הירושימה ונגסקי במלחמת העולם השנייה.¹¹

הידיעות עוררו סערה בישראל ועיתוני ישראל נמלאו בפרטים על סכנת ההשמדה הצפויה לתושבי ישראל מן הנשק שבפיתוחו עוסקים מדענים גרמניים במצרים ובדעת הקהל בישראל התעוררו רגשות אנטי-גרמניים עזים, וגרמניה הואשמה בכך שאזרחיה עוזרים לפתח נשק השמדה נגד ישראל וממשלתה אינה מונעת זאת.

"המוסד" החל לחקור את העניין, ועמדתו של איסור הראל הייתה כי הסכנה ממשית והוא תבע לצאת בגלוי נגד גרמניה. בדעתו תמכו אנשי מפלגת אחדות העבודה - פועלי ציון, וגם כמה מראשי מפא"י ובהם שרת החוץ גולדה מאיר.

לנוכח ידיעות אלה, מדינת ישראל פעלה בשני מישורים עיקריים לסיכול פיתוח היכולות הבלתי קונבנציונליות של מצרים:

- במישור הביטחוני (החשאי) שכלל שני מרכיבים מרכזיים: איסוף מידע מודיעיני ופעילות סיכולית (מבצעית).
- במישור המדיני (באופן חשאי ולאחר מכן גם באופן גלוי ופומבי).

הפעילות החשאית

המוסד ריכז מאמצים רבים לאיסוף מידע על פיתוח אמצעי הלחימה במצרים ופעילות המדענים הגרמנים במדינה זו. אחד הסוכנים הבולטים של "המוסד" באותה עת במצרים היה, וולפגאנג לוץ ("המרגל על הסוס"). לוץ, הצליח בין היתר, להניח את ידיו על רשימת המומחים הגרמנים שהועסקו על ידי המצרים, והעבירה למפעיליו.

בשלהי 1962 החל "המוסד" לפעול נגד המדענים הגרמנים במצרים על מנת להרתיע אותם ולגרום להם להפסיק את פעילותם. אחד המדענים הגרמנים במצרים נעלם ובשנים 1962 – 1963 נשלחו מעטפות נפץ למדענים גרמנים, שגרמו לפציעתם של כמה מהם.¹²

ב-2 במרץ 1963, נעצרו בשווייץ שני שליחי "המוסד", יוסף בן גל, ואדם בשם אוטו יוקליק, שבתחילה היה אחד מן המדענים שפעלו במצרים, אך חזר בו. השלטונות השווייצרים הודיעו על המעצר רק לאחר שבועיים, וממשלת מערב גרמניה דרשה את הסגרתם של שליחי המוסד. לבסוף הועמדו השניים לדין בשווייץ, ב-10 ביוני 1963. השניים הורשעו ונדונו לחודשיים מאסר שקוזזו עם תקופת מעצרם והם שוחררו מיד. המשפט הפנה את תשומת הלב הציבורית ברחבי העולם אל המדענים הגרמנים במצרים ולמסע המתנהל נגדם על ידי "המוסד".

המישור המדיני

במקביל, פעלה ישראל גם בערוצים המדיניים להחזרת המדענים ממצרים לגרמניה. כבר באוגוסט 1962, פנה סגן שר הביטחון שמעון פרס לשר ההגנה הגרמני, פרנץ יוזף שטראוס וביקש ממנו שגרמניה תנקוט צעדים להפסקת פעולה זאת. במסמך, כתב פרס: "רצינות הנושא שאני רואה חובה להביא לפניך, הביאני לדלג על נימוסים דיפלומטיים מקובלים ולנקוט בפנייה אישית בעניין שהוא ביסודו של דבר לאומי. שיגור הטילים על ידי מצרים גרם לדאגה חמורה בישראל. דאגה זו אינה מוגבלת רק לאופיו של הנשק אלא גם למשמעותו המדינית: מצרים אינה שואפת לנשק לצרכי הגנתה... אין, אפוא, פלא שבד בבד עם שיגור קליעיו, נשא נאסר נאומים חריפים במיוחד שמהם משתמע ביטחון גובר בסיכוי לתקוף את ישראל ולהכחידה. אין אנו מודאגים רק מהנושא הסופי של המלחמה - ניצחון או מפלה - אלא מראשיתה, המחיר התובעני שלה בדם."

פרס הפנה אצבע מאשימה חריפה כלפי גרמניה. "לא היה זה נשק שהובא מרוסיה או מצ'כיה, אלא נשק שפותח במצרים עצמה וכל מי שיודע את רמתה של מצרים ורמת מדעניה יודע יפה שאין בכוחה לפתחו מבלי לקבל עזרה רצינית מבחוץ. נשאלת, אפוא, השאלה: מי עזר למצרים? וכאן אני מגיע לנקודה שהידידות האישית בינינו מחייבת אותי לדבר בלשון ברורה בכדי להעמידך על רצינות העניין. התשובה הרווחת היא שהעזרה העיקרית לכך באה מצד בני עמך... ביודעי כמה אתם הייתם מזדעזעים לרעיון שגרמניה החדשה עלולה להיות שותפה במישרין ובעקיפין במאמץ המצרי-סובייטי להשמיד את ישראל, אני מוצא מחובתי לא רק להסב את תשומת לבך לתמונה המצטיירת, אלא גם להעביר לך מספר שאלות מאלה המנקרות בלב אחדים מאתנו", כתב פרס.

איסר הראל סבר כי במקביל לפעילות החשאית שהוביל "המוסד", ולפניות חסויות לגרמניה, צריך לצאת בביקורת פומבית וגלויה נגד גרמניה ולדרוש ממנה לפעול בתקיפות להפסקת פעילותם של המדענים הגרמניים במצרים.

כנגדו ניצב ראש הממשלה, דוד בן-גוריון, שהתנגד בתוקף לקו האנטי-גרמני. באותו זמן החלו להגיע כספי מלווה בן חצי מיליארד דולר, עליו הסכים בן-גוריון עם קאנצלר מערב גרמניה קונרד אדנאואר ב-1961. כמו כן הבשיל באותה עת משא ומתן על ייצוא נשק מגרמניה לישראל בתנאים של כמעט מענק, ומשלוחי טנקים אמריקאים מן המלאי הגרמני עמדו להגיע לישראל.

בעמדתו של בן-גוריון כנגד עמדתו של הראל תמך גם סגן שר הביטחון, שמעון פרס. בן-גוריון לא קיבל את הערכת "המוסד" כי ישנה סכנה ממשית של פיתוח מערכות נשק מתקדמות במצרים, והתבסס בכך על דו"ח של אמ"ן. הראל טען כי דו"ח זה היה "דו"ח מוזמן", שמטרתו לתמוך בעמדת בן-גוריון.

ב-1 באפריל 1963, התפטר הראל מתפקידו כממונה על שירותי הביטחון. על פי טענות אחדות, נבעה התפטרותו מהתנגדותו להוראה שקיבל מבן-גוריון לחדול מן הפעילות נגד המדענים הגרמנים במצרים. עם התפטרותו האשים הראל את בן-גוריון ואת סגן שר הביטחון, שמעון פרס, בכוונה להעלים את הסכנה מידיעת הציבור.

בהמשך, נדונה הפרשה גם בכנסת. ב-20 במאס 1963 הצהירה שרת החוץ גולדה מאיר כי לא מזמן נודע שקבוצת מדענים ומאות טכנאים גרמנים במצרים עוסקים "בפיתוח טילי התקפה במצרים, ואפילו בפיתוח נשק אסור מבחינת המשפט הבינלאומי, המשמש למטרה בלעדית של השמדת החי".

סיכום

פעילות המדענים הגרמנים במצרים סוכלה לבסוף, בעיקר באמצעים מדיניים, לאחר שכל פרטי האיום והפעילות של המדענים הוצגו במלואם לפרנץ יוזף שטראוס, שר ההגנה של מערב גרמניה.

היה זה המקרה הראשון בהיסטוריה של מדינת ישראל שהיא נדרשה לגבש וליישם דוקטרינה של מניעה וסיכול של התפתחות איום שנתפס כסכנה לקיומה של המדינה לכשיבשיל. אופן הטיפול בבעיה תוך שימוש בשילוב של פעילות מדינית ואופרטיבית חשאית, הביא לתוצאה המקווה והפך למודל שמדינת ישראל עשתה בו שימוש גם בהמשך אל מול איומים חדשים שצפו ועלו.

המחלוקת שהתעוררה בין איסר הראל לבן גוריון בסוגיית הטיפול בפרשת המדענים הגרמניים והחשש של בן גוריון מההשפעה של פעילות המוסד נגד המדענים הגרמנים – על יחסי ישראל-גרמניה, הביאה כאמור להתפטרותו של ראש המוסד.

השמדת הכור הגרעיני בעיראק

בשנת 1974, ממשלת עיראק, בהובלת סדאם חוסיין (סגן נשיא עיראק באותה עת), חתמה עם ממשלת צרפת על הסכם בנייה של קריה גרעינית סמוך לבגדד. לפי ההסכם צפויים היו להיבנות שני כורים גרעיניים בסיוע צרפתי, שגם התחייבה להדריך את העיראקים בהפעלתם. הפרויקט, שהצרפתים קראו לו "אוסיראק" והעיראקים "תמוז", היה צפוי להיפתח בקיץ 1980, אך הפעלתו נדחתה לסתיו 1981. מיד עם חתימת ההסכם להקמתם עוררו הכורים דאגה רבה בישראל. למרות שבהסכם נטען שהכורים מיועדים לצורכי מחקר, חששה ישראל כי עיראק תפתח באמצעותם יכולת גרעינית צבאית ותעשה בה שימוש נגד ישראל.

לאחר חתימת ההסכם בין עיראק לצרפת, החלה ממשלת ישראל בראשותו של יצחק רבין לפעול להסרת האיום הגרעיני באמצעות פעילות דיפלומטית מול צרפת ומול מדינות העולם, אולם ללא הועיל. בשנת 1977 נבחר מנחם בגין לראשות הממשלה, וממשלתו החלה לדון בדרכים שונות לעצירת פעילותו של פרויקט הגרעיני בעיראק.

המודיעין הישראלי עקב אחר התקדמות הפרויקט הגרעיני, מבנה הכורים ועוצמתם, ותכניותיה העתידיות של עיראק לשימוש בכורים. המידע המודיעיני עובד והוערך בוועדה משותפת לאמ"ן ול"מוסד". חברי הוועדה השתכנעו כי מטרת פרויקט הכורים אינה רק מחקר, אלא גם פיתוח יכולת גרעינית צבאית, וכי יש לראות בהריסתו יעד חיוני. המודיעין אף בחן אפשרויות שונות לשיבוש הפעלת הכור ובד בבד נדונו בצה"ל אפשרויות מבצעיות לתקיפת הכור, והוחלט כי יש להעדיף תקיפה אווירית.

התקיפה

ב-7 ביוני 1981, ערב חג השבועות, המריאו שמונה מטוסי F-16 ושישה מטוסי F-15 מבסיס חיל האוויר לכיוון עיראק. הם עברו בדרך, במרחב האווירי של סעודיה וכשהגיעו לכור הגרעיני, כ-17 ק"מ דרומית-מזרחית לבגדד, הטילו פצצות במשקל כולל של 10 טונות והרסו כליל את המתקן. לאחר כשעתיים ו-40 דקות שבו המטוסים בשלום לבסיסם.¹³

ב-17:00 אחר הצהריים, כשעה לאחר שהמטוסים המריאו לעיראק, זימן ראש הממשלה מנחם בגין את שרי הממשלה לביתו בירושלים. בגין הודיע שהמשימה נמצאת בעיצומה והשרים המתווכים במתח רב. הרמטכ"ל, רב-אלוף רפאל איתן, עמד בקשר עם חיל האוויר ועדכן את ראש הממשלה על מהלך הפעולה. בשעה 17:40 התקשר הרמטכ"ל והודיע לראש הממשלה כי הפעולה הצליחה.¹⁴

ראש הממשלה מנחם בגין, אמר כי ההחלטה התקבלה כמה חודשים לפני כן. "אבל היו מכשולים. היו שיקולים שונים והיו דחיות מספר, עד שהגענו למצב שבו היה ברור לנו שאם לא נפעל עכשיו, אולי כבר נאחר את המועד. ביולי או בספטמבר הכור הזה, לפי הידיעות המוסמכות שקיבלנו, היה אמור להיות 'חם' ". הוא טען כי אם ישראל הייתה תוקפת את הכור אחרי שהופעל, רבבות חפים מפשע היו נפגעים בבגדד מהקרינה.¹⁵

תגובתה של עיראק

בתגובה לתקיפה, דרשה עיראק, ממועצת הביטחון, לסלק את ישראל מהאזורים ולהטיל עליה סנקציות. דובר המשלחת העיראקית לאו"ם הכריז שארצו אינה שוקלת פעולה מלחמתית נגד ישראל ושהיא יוזמת תגובה פוליטית הולמת.

עיראק ניסתה להמעיט בהערכת חומרתה של המהלומה שניחתה על תכנית הגרעין שלה. השר העיראקי סעדון חמאדי התייחס לתקיפה ואמר: "הכול יודעים שישראל עשתה את כל אשר לאל ידה כדי להפריע למאמציה של עיראק לפיתוח מערכת בסיסית של אנרגיה גרעינית, בו בזמן של ישראל יש נשק גרעיני, כפי שהודתה. המתקנים האטומיים העיראקיים הוקמו למטרות של שלום. הסוכנות האטומית הבינלאומית בדקה אותם ואישרה כי הביטחונות המופעלים בהם מספקים אותה". הוא גינה את ישראל בטענה שקבעה "כללים חדשים" כדי להצדיק את פעולותיה. "שום מדינה ערבית איננה בטוחה מפניה ואינה נמצאת מחוץ לתחום התוקפנות שלה", סיכם השר העיראקי.

תגובות בעולם

בעולם התפעלו מהפעולה הישראלית והשוו אותה למבצע אנטבה, שנערך חמש שנים קודם לכן. אבל מנהיגי העולם לא שלחו ברכות לירושלים. ארצות הברית, על-פי הוראתו האישית של הנשיא רונלד רייגן, גינתה בחריפות את תקיפת הכור בעיראק. הנשיא האמריקני הורה למחלקת המדינה לדווח לקונגרס בתוך ימים על נסיבות התקיפה, כדי שהסנאט

ובית הנבחרים יוכלו להחליט אם הפרה ישראל את ההסכם, שלפיו היא רשאית להשתמש בנשק אמריקני אך ורק למטרות הגנה. ארצות הברית אף הקפיאה לפרק זמן קצר משלוחי ציוד צבאי אמריקני לישראל.

נשיא צרפת פרנסואה מיטראן גינה את ישראל וכך גם ראש הממשלה שלו, שהאשים את ישראל בהגברת המתיחות ובקפידה כינו את התקיפה "פרובוקציה" ובלשכת הנשיא אנואר סאדאת אמרו כי מדובר בנזק לשלום.¹⁶

סיכום

מנחם בגין לא היה מנסחה של מדיניות המניעה והסיכול, אלא, הראשון שהוציאה מן הכוח אל הפועל. יום לאחר הפצצת הכור העיראקי אוסיראק, ביוני 1981 הכריז מנחם בגין, שמורשת אוסיראק תהא לדוקטרינה לאומית שעל פיה על ישראל לעשות הכול, כולל נטילת סיכון מלחמה, כדי למנוע ממדינות עוינות באזור להשיג נשק גרעיני. בגין דיבר על "מורשת אוסיראק", במונחים קיומיים, מניעת האפשרות שילדים יהודים יעמדו בסכנת שואה נוספת.¹⁷

יודגש כי, בגין הורה לחיל האוויר להפציץ את הכור העיראקי ליד בגדאד רק לאחר שנכשלו כל המאמצים הדיפלומטיים ופעולות הסיכול המודיעיניות למנוע מצרפת לספק את ליבת הכור וזמן קצר לפני שהכור עמד להיות "חם".¹⁸

התקיפה לא חיסלה לחלוטין את פעילותה הגרעינית של עיראק, כפי שהתברר 11 שנים מאוחר יותר בשנת 1991 בעת מלחמת המפרץ הראשונה. אולם, היא ללא ספק גרמה לדחייה ניכרת בפיתוח היכולת הגרעינית של עיראק. ב"סנדי" טיימס" פורסם לאחר השמדת הכור, כי חקירה הוכיחה מעל לכל ספק שעיראק אכן התכוונה לבנות פצצה גרעינית במתקן שלה ליד בגדד.¹⁹

שנים לא רבות לאחר המבצע, מנהיגים בעולם החלו להצדיק את תקיפת הכור ולהכיר בו כגורם חשוב בעיכוב בפיתוח פרויקט הגרעין העיראקי, עיכוב שאפשר לחסל כליל את יכולות הגרעין העיראקיות במלחמת המפרץ הראשונה ב-1991.

השמדת הכור הגרעיני בסוריה

על פי דוחי מקורות זרים, השמיד חיל האוויר הישראלי ב-6 בספטמבר 2007, כור גרעיני שהקימה סוריה בחשאי, באזור דיר א-זור. מדינת ישראל נמנעה מליטול אחריות לפעולה.

בתדרוך של ראש הסי-אי-איי, מייקל היידן ועוזריו לוועדות הקונגרס ולתקשורת באפריל – 2008, נמסר כי המבנה שהופץ בסוריה היה כור גרעיני להפקת פלוטוניום, שסוריה בנתה בעזרת צפון קוריה על גדות נהר הפרת (מבנה הכור היה דומה לכור גרעיני שיש לצפון קוריה).

מהדיונים בקונגרס עולה כי האמריקאים ידעו זמן רב, קודם לתקיפה, על פעילות צפון קוריה בסוריה. בעקבות קבלת המידע, הזהירו גורמים אמריקאים את צפון קוריה, במסגרת השיחות איתם על פירוק פיונגיאנג מנשק גרעיני וניסו להשפיע על הפעילות שלה בסוריה.²⁰

ב-10 בספטמבר 2012, פרסם המגזין האמריקאי "ניו יורקר" תחקיר נרחב על הפצצת המתקן הגרעיני הסורי ב-2007. פרשה, שעליה מוטל עדיין חיסיון בישראל.²¹ לפי ה"ניו יורקר", ישראל חשדה לראשונה כי סוריה מפתחת פרויקט גרעיני צבאי בשלהי 2006. חלק מהמודיעין הראשוני התמקד במבנה "חריג" גדול ממדים שהוקם בצפון מזרח סוריה, באזור דיר א-זור. ראש הממשלה אולמרט החליט שישראל לא תגיב ולא תתייחס לנושא מאז נשמרת מדיניות זו.

התגובה הסורית

בעקבות התקיפה והשקט שהשתרר בישראל, התקשו בממשל הסורי לפרש את מהלכה של ישראל. ימים אחדים לאחר מכן, מחשש שישראל בכל זאת תיטול אחריות על הפעולה ובכך תביך אותם, החליטו בסוריה לצאת בהודעה רשמית עמומה ביותר. בתחילה הם הודיעו כי מטוסי חיל האוויר הסורי הניסו את מטוסי האויב הישראלי שחדרו לשטחם האווירי. אחר כך הם הרחיבו את ההודעה, וציינו כי כמה ממטוסי האויב הפציצו מבנה נטוש בבסיס צבאי מרוחק.

סוריה דחתה את האשמות ארה"ב שצפון קוריאה סייעה לה לבנות כור גרעיני שבו תוכל להפיק פלוטוניום. שגריר סוריה בארה"ב, עימאד מוסטפה, שלל את ההצהרות וטען כי מדובר ב"פנטזיה". בראיון לרשת החדשות סי-אן-אן אמר השגריר כי הוא מקווה "שהאמת תצא לאור בפני כולם. מדובר במבוכה גדולה עבור ארצות הברית".²²

שגריר סוריה בבריטניה, סמי אל-חיאמי, אמר לעיתונאים כי ההאשמה נועדה להפעיל לחץ על צפון קוריאה בשיחות המתנהלות על תכניתה הגרעינית של פיונגיאנג. "אין לכך כל קשר לצפון קוריאה ולסוריה. הם רוצים פשוט להפעיל לחץ נוסף על צפון קוריאה ולכן המציאו את הסיפור הזה", אמר חיאמי והוסיף "זוהי מניפולציה פוליטית לקראת השיחות עם צפון קוריאה, כדי להגביר את הלחץ שמופעל עליה." לדבריו, לשיתוף הפעולה בין צפון קוריאה לסוריה אין כל קשר לכור, מאחר שהוא כלכלי בעיקרו.²³

סיכום

השמדתו של הכור הגרעיני בסוריה, הסירה את האיום של פיתוח נשק גרעיני ע"י סוריה ושמשה גם איתות לאיראן לגבי תכנית הגרעין שלה.

ההתמודדות עם איום הגרעין האיראני

האיום האיראני, ובמקדו התנהלותה של איראן בתחום הגרעין, הוא סוגיה מרכזית במזרח התיכון ובמערכת הבינלאומית מזה שני עשורים, והוא ימשיך להימצא במרכז תשומת הלב גם בשנים הבאות. תכנית הגרעין האיראנית מעוררת דאגה רבה בישראל ובמדינות נוספות, עקב החשש שאיראן חותרת ליצר נשק גרעיני, שיהווה איום קיומי על ישראל ועל מדינות נוספות.

ב-15 בדצמבר 2000 הכריז האייתוללה עלי חמינאי בדרשת יום השישי: "עמדתה של איראן, שהושמעה לראשונה על ידי האימאם ושבה ונאמרה פעמים מספר על ידי האחראים, היא שיש לעקור מן האזור את הגידול הסרטני המכונה ישראל".

הנשיא אחמדינ'ג'אד בנאום שנשא בוועידה שכותרתה " העולם ללא ציונות", שנערכה בטהרן ב-26 באוקטובר 2005, קרא אחמדינ'ג'אד להשמדתה של מדינת ישראל: "האימאם היקר שלנו ציווה למחות את המשטר כובש-ירושלים הזה מתוך דפי הזמן." הניו יורק טיימס תרגם את דבריו כקריאה "למחוק את ישראל מעל פני המפה".

הצעדים הראשונים לקידום תכנית גרעין באיראן, נעשו עוד בתקופת שלטונו של השאה. אולם ב-1979 לאחר המהפכה, הורה חומייני לעצור את התכנית. רק ב-1987 לאור לקחי המלחמה עם עיראק, החליט המשטר האסלאמי לחזור ולקדם את תכנית הגרעין, כשהתברר לאיראנים שעיראק חותרת שוב להשגת נשק גרעיני, ושבידיה היו כבר נשק כימי וביולוגי ומאגר של טילים בליסטיים.

במהלך שני העשורים האחרונים נזרה ההנהגה האיראנית מכל אמירה או רמז על כך שהיא חותרת לנשק גרעיני. לטענת האיראנים, אין להם כל כוונה ועניין לפתח נשק גרעיני, ותוכנית הגרעין שלהם נועדה לצרכי שלום בלבד. לגרסתם, הם מבקשים לבנות כורי כוח גרעיניים לשם הפקת אנרגיה, משום שמאגרי הנפט והגז הטבעי של איראן אינם בלתי מוגבלים. לשם כך הם בונים מעגל דלק גרעיני שלם, משום שהם מבקשים שלא להיות תלויים בעניין זה במדינות אחרות.²⁴

מרכיבים רבים של תכנית הגרעין האיראנית נחשפו בשנים האחרונות - על ידי קהילות מודיעין מערביות, ועל ידי פקחי הסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית. גם איראן עצמה נאלצה, בעל כורחה, לחשוף חלקים מתוכנית הגרעין שלה, מחשש שאלה יחשפו על ידי גורמים אחרים, אם כי במקביל היא ממשיכה להסתיר חלקים אחרים של התוכנית.²⁵ המידע הרב שהצטבר אודות תכנית הגרעין האיראנית, אינו מותיר מקום לספק שאיראן אכן נמצאת בדרכה לנשק גרעיני, ובלוח זמנים קצר יחסית.

ניתן להצביע על מספר סיבות עיקריות לרצונה של איראן להשיג נשק גרעיני:

צרכי הגנה והרתעה - על רקע משקעי המלחמה נגד עיראק (1989 – 1980) במהלכה הפעילה עיראק נשק כימי וטילי קרקע – קרקע. איום זה הוסר בעקבות כיבוש עיראק ע"י ארה"ב ב-2003.

האיום האמריקאי - איראן מעריכה מזה עשור כי ארצות-הברית עלולה לבצע נגדה מהלך צבאי נרחב - כפי שעשתה בעיראק ובאפגניסטן - או פעולה מוגבלת נגד אתרי הגרעין שלה. לאור איום זה איראן מעריכה כנראה, כי הדרך להרתיע מעצמת-על מלתקוף אותה היא על ידי השגת נשק גרעיני.

שאיפה להגמוניה- במפרץ הפרסי, ובמזרח התיכון בכלל (זו שאיפה היסטורית של איראן עוד מתקופת שלטון השאה, אולם המשטר האסלאמי הוסיף על השיקול האסטרטגי שמאחורי החתירה להגמוניה גם שיקול אסלאמי-דתי). המשטר האסלאמי בטהראן רואה בהשגת נשק גרעיני, מרכיב מרכזי בבניית ההגמוניה האזורית ובביסוס מעמדה כמעצמה גם בזירה העולמית.

ישראל - איראן רואה בהשגת נשק גרעיני גם את האמצעי לערעור הדומיננטיות הצבאית ממנה נהנית ישראל ואף הביעה בפומבי את שאיפתה להביא להשמדתה של מדינת ישראל.

שיקולי פנים- המשטר האסלאמי רגיש למעמדו הפנימי, ומצוי בחשש מתמיד כי גורמים פנימיים וחיזוניים עלולים לחתור תחתיו ולנסות להפילו. המשטר סבור כי השגת נשק גרעיני תקנה לו יוקרה פנימית, תלכד את העם סביבו ותחזק אותו.

במקביל לתהליך העשרת האורניום כבסיס ליצור החומר הבקיע הדרוש לשם יצור פצצת הגרעין פועלת איראן לפיתוח וייצור אמצעי השיגור. בשונה מתוכנית הגרעין, שהיבטיה הצבאיים מוסתרים ומוכחשים על ידי האיראנים, איראן מציגה באופן גלוי את הישגיה בתחום פיתוח טילים בליסטיים ארוכי הטווח (סדרת טילי השהאב), שאיראן שוקדת על הגדלת הטווח שלהם ושיפור רמת דיוק פגיעתם.

ארה"ב, מדינות המערב וישראל פועלות למנוע מאיראן להשיג נשק גרעיני או לפחות לעכב ככל האפשר את התהליך. במשך שנים הופעלו נגד איראן לחץ דיפלומטי וסנקציות, לשם ריסון שאיפותיה בתחום זה, ומקורות זרים דווחו על פעולות חשאיות שונות, בהן חיסול מדעני גרעין ושיבוש פעולתם של מתקני הגרעין. בנוסף, אמצעי התקשורת עסקו בהרחבה באפשרות של תקיפת מתקני הגרעין באיראן על ידי ישראל, ארצות הברית ומדינות נוספות.

במהלך השנים 2011 – 2013 נקטו המדינות המערביות (בהמשך הצטרפו אליהן גם רוסיה וסין) בסנקציות נגד איראן, שהלכו והחריפו, על מנת לאלץ את איראן לעצור את תוכנית הגרעין שלה.

הסנקציות הכלכליות פגעו קשות בכלכלה האיראנית ואילצו אותה להיכנס לשיחות על מנת למנוע את קריסתה הכלכלית של איראן. הסנקציות גם השפיעו על תוצאות הבחירות באיראן והביאו לניצחונו של חסן רוחאני על הנשיא המכהן אחמדינ'ג'אד. רוחאני שהבטיח כי אם יבחר יביא להסרת הסנקציות מארצו ולגישה ליבילית יותר בנושאי פנים אכן פתח במשא ומתן מול המערב תוך הפגנת "פנים מחייכות" ונכונות להגיע להבנות בתחום תוכנית הגרעין בתמורה להסרת הסנקציות.

ב-24 בנובמבר 2013 הודיעו שרי החוץ של שש המעצמות - ארצות הברית, בריטניה, צרפת, רוסיה, סין וגרמניה - כי הצליחו להגיע להסכם ביניים עם איראן בנוגע לתוכנית הגרעין שלה. במסגרת עיתונאים משותפת לשרי החוץ של המעצמות ואיראן, הקריאה שרת החוץ של האיחוד האירופי, קתרין אשטון, הצהרה ובה נאמר כי "הסכם הביניים יוצר זמן ומקום למציאת פתרון כולל בסוגיית הגרעין האיראנית".²⁶

שר החוץ של ארה"ב, ג'ון קרי, אמר בתום מסגרת העיתונאים, ב-24 בנובמבר 2013, כי "ההסכם בין איראן המעצמות יקשה על טהראן לבנות פצצה גרעינית ויגביר את ביטחון של ישראל ובנות ברית אחרות של ארה"ב. קרי אמר עוד כי בעוד שנשיא ארה"ב אובמה סירב להוריד את האופציה הצבאית מהשולחן, הוא מאמין כי היה חשוב קודם למצות את הערוץ הדיפלומטי".²⁷

שר החוץ האיראני, מוחמד ג'וואד זריף, אמר כי ההסכם שנחתם הכיר בתוכנית הגרעין של איראן וכי בסופו יוסרו כל הסנקציות מעל ארצו. בשיחה עם "פרס טי.וי.", אמר זריף שהעסקה היא ההזדמנות של המערב להשיב את האמון של האומה האיראנית. לדבריו, טהראן תרחיב את שיתוף הפעולה שלה עם הסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית בנוגע למה שכינה "כמה חששות".²⁸

על פי ההסכם, האיראנים ויתרו על שורה של דרישות מרכזיות שהתקשו עליהן במשא ומתן: הקמת מתקן המים הכבדים באראק לא תימשך; מאגר האורניום המועשר לרמה של 20% - כ-200 קילוגרם - יומר למוטות דלק או לגז;

זכותה של טהראן להעשיר אורניום לא תוכר במפורש; ולא יהיו הקלות בסנקציות על נפט ועל המערכת הבנקאית האיראנית.

בהסכם, איראן התחייבה להפסיק לפתח את כור הפלוטוניום באראק ולא להוסיף לו מרכיבים חדשים. כמו כן, נאסר עליה להפעיל את הכור, להכניס לתוכו או לסביבתו דלק ומים כבדים, להפחית במחצית את היקף ייצור הדלק לכור וכן להפסיק ניסויים בדלק המיועד לכור.

בנוסף, נאסר על איראן לבנות מתקן להפרדת פלוטוניום מדלק גרעיני מהכור, שיכול לשמש לבניית פצצה גרעינית. איראן גם התחייבה לספק מידע טכני לגבי הכור באראק, ולאפשר ביקורת של פקחי סבא"א בכור.

במסגרת הסכם הביניים אפשרה איראן לפקחי סבא"א גישה יומית למתקנים בנתנז ופורדו. הפקחים יכולים לבדוק באמצעות צילומים את הנעשה במתקנים, וניתנה להם גישה למתקני הרכבת הצנטריפוגות וייצור החלקים להן ולמכרות האורניום. הפיקוח אמור לאפשר לקהילה הבינלאומית לגלות במהירות כל חריגה איראנית מההסכם.

בתמורה לווייתורים של טהראן, סנקציות הסחר על מגזרים שונים במשק האיראני הוסרו, ביניהן הסנקציות על הסחר בזהב ומתכות יקרות, חלקים לתעשיית הרכב וייצוא של התעשייה הפטרוכימית. בנוסף הורשו האיראנים לייבא חלפים למטוסי הנוסעים האזרחיים שברשותם ולבצע בהם תיקונים בטיחותיים. מתוך ההכנסות המוקפאות של איראן ממכירת נפט, הופשרו 4.2 מיליארד דולר נוספים שהועברו בתשלומים לאיראן בהתאם לעמידתה בהתחייבויותיה במסגרת ההסכם. כמו כן, הופשרו עוד 400 מיליון דולר מכספים מוקפאים של ממשלת איראן שהופנו למימון לימודיהם של סטודנטים איראנים במדינות זרות.²⁹

בסך הכול, הופשרו נכסים בהיקף של 6.1 מיליארד דולר בששת החודשים שנקבעו כתקופת הסכם הביניים. הסנקציות המרכזיות על הסחר בנפט (שגרמו לאיראן הפסד של כ-4 מיליארד דולר בחודש) ועל מערכת הבנקאית שלה נשארו על כנם ועלו מחדש לדיון במשא ומתן על ההסכם המקיף. בהסכם נקבע כי אם איראן תעמוד בהתחייבויותיה, לא יוטלו עליה סנקציות חדשות במהלך ששת החודשים הבאים.

נשיא ארה"ב ברק אובמה פרסם הצהרה מיוחדת זמן קצר לאחר מסיבת העיתונאים בז'נבה. אובמה שיבח את הסכם הביניים ואמר כי "בפעם הראשונה מזה עשור הצלחנו לעצור את התקדמות תכנית הגרעין של איראן, וחלקים משמעותיים ממנה יבלמו". אובמה ציין כי הוא מודע לחשש של בעלות בריתה של ארה"ב, ישראל ומדינות המפרץ, אך הוא חושב כי יש למצות את חלון ההזדמנויות הדיפלומטי שנוצר ולחתור להשגת הסכם קבע.³⁰

לדברי אובמה, "ההסכם ימנע מאיראן לבנות פצצה גרעינית, ובמהלך השישה חודשים הקרובים ייווצר זמן ומקום להמשך משא ומתן להסיר חששות נוספים". אובמה הסביר כי בשלב ראשוני תימנע ארה"ב מהטלת סנקציות נוקשות יותר על איראן, ותאפשר לה לקבל חלק מהכספים שנמנעו ממנה. עם זאת, הבהיר אובמה כי יתר הסנקציות יוותרו על כנן ואף ייאכפו בצורה נחרצת יותר. "במידה שאיראן לא תעמוד בהתחייבויות, נפסיק את ההקלות ונגביר את הלחץ".

בפנייה אישית לעם האיראני אמר נשיא ארה"ב כי אם איראן תחתור לפיתוח אנרגיה גרעינית לצרכי שלום ותענה להזדמנות שניצבה לפתחה, העם האיראני ירוויח מההצטרפות המחודשת לחיק הקהילה הבינלאומי והיחסים בין ארה"ב ובינה יתקיימו על בסיס של כבוד הדדי.³¹

בתום מספר חודשי משא ומתן כשלו נציגי איראן והמערב במאמצייהם להגיע להסכם עד תאריך היעד, שנקבע ל-24 בנובמבר 2014. חרף ההתקדמות שהושגה בשיחות הגרעין נותרו עדיין פערים משמעותיים בין הצדדים, ולפיכך הוחלט להאריך את השיחות בשבעה חודשים נוספים, עד לתחילת יולי 2015.

הסכם הגרעין עם איראן³²

ב – 14 ביולי 2015 הושג בווינה הסכם בין איראן לשש המעצמות על תכנית הגרעין של איראן. ההסכם הושג אחרי סבב מו"מ שנמשך יותר משבועיים וארבע פעמים בהן הוארכו השיחות.

הסכם הגרעין שנחתם, נפתח בברכה של שש המעצמות (המעצמות הן ארה"ב, סין, בריטניה, צרפת ורוסיה, גרמניה נחשבת למדינה הנוספת) והרפובליקה האסלאמית של איראן על תכנית פעולה משותפת (JCPOA) שתבטיח שפרויקט הגרעין של טהרן יהיה למטרות שלום בלבד, ויציין "שינוי קיצוני ביחסה לנושא הזה". על פי ההסכם, מצפים הצדדים שיישום מלא יתרום לשלום ולביטחון האזורים והעולמיים, ואיראן מאשררת שבשום פנים לא תחתור לקראת נשק גרעיני, תפתח או תרכוש כזה.

איראן צופה שהתוכנית תאפשר לה להתקדם לקראת תכנית גרעין שוחרת שלום, מתוך מבט לבניית ביטחון ועידוד שיתוף פעולה בינלאומי. התוכנית תעצור לחלוטין את כל הסנקציות של מועצת הביטחון של האו"ם וכן את הסנקציות הרב-צדדיות והלאומיות הנוגעות לתוכנית הגרעין האיראנית. יישום מוצלח של התוכנית יאפשר לאיראן ליהנות לחלוטין מזכותה לאנרגיה אטומית למטרות שלום.

איראן תיישם עד 15 באוקטובר את 2015, "מפת הדרכים" שסוכמה בעבר עם הסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית (סבא"א). היא תאפשר לעקוב אחר יישום הצעדים המופיעים במסמך, ובהם: נוכחות ארוכת טווח של סבא"א באיראן; השגחה של סבא"א על ייצור האורניום מכל מפעלי האורניום למשך 25 שנים; מעקב ובלימה של חוגות של צנטריפוגות למשך 20 שנה ועוד. ראש סבא"א יגיש דו"ח עד 15 בדצמבר 2015 שיכריע אם איראן עמדה בתנאים.

³³ להלן עיקרי ההסכם

- איראן תצמצם את מאגר האורניום המועשר ברמה נמוכה, שעשוי לשמש לדלק לייצור פצצה בכ-98 אחוזים (עד לרמה של 3.67 אחוזים), ל-300 קילוגרמים למשך 15 שנה.
- איראן תצמצם בשני-שלישים ל-5,060 את מספר הצנטריפוגות הפועלות להעשרת אורניום במתקן בנתנז. הצנטריפוגות הנותרות יועברו למתקן אחסון שיפוק באופן מתמשך. ההגבלות על הדלק ועל הצנטריפוגות יוארכו לשנה אחת, אורך הזמן הדרוש לאיראן לייצר מספיק חומר לייצור פצצה אחת אם תחליט להפר את ההסכם.
- הסנקציות הבינלאומיות שהוטלו על איראן יוסרו, כך שיתאפשר לה לחזור למכור נפט בשווקים הבינלאומיים ולהשתמש במערכת הפיננסית הגלובלית עבור סחר.
- אמברגו נשק בינלאומי על איראן יוסר בהדרגה, והקצב יוכרע בחלקו עם הכרעת הסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית שתוכנית הגרעין האיראנית למטרות שלום בלבד.
- אם פאנל בינלאומי יקבע כי איראן אינה מקיימת את חלקה בהסכם, הסנקציות יוחזרו במהירות, בהליך של "snap back" תחת מכניזם מיוחד. הפאנל יכלול את ארה"ב, בריטניה, סין, צרפת, גרמניה, האיחוד האירופי, רוסיה ואיראן עצמה, אך רק רוב של שמונה חברות יוכל להחזיר את הסנקציות.
- איראן מציינת בהסכם כי אם יוחזרו הסנקציות, בצורה חלקית או במלואן, היא תראה בכך עילה להפסיק לעמוד בכל התחייבויותיה, או בחלקן.
- איראן תשנה את מתקן המים הכבדים באראק כך שישורת מחקר גרעין לצורכי שלום והפקה של חומרים לצורכי רפואה ותעשייה.
- מתקן ההעשרה פורדו יהפוך למרכז גרעיני, פיזיקלי וטכנולוגי והצדדים מעודדים תיאום בינלאומי באזורי המחקר כפי שיוסכם. הפאנל המשותף יעודכן מראש על פרויקטים מסוימים שינקטו בפורדו. איראן לא תבצע העשרת אורניום ולא תחזיק בשום חומר גרעיני בפורדו למשך 15 שנים.

עמדתה של ישראל בסוגיית הנשק הגרעיני האיראני

ערב פתיחת שיחות הגרעין בין איראן לשש המעצמות, באחד מנאומיו החשובים ביותר מעל במת העצרת הכללית של האו"ם, ניסה ראש הממשלה בנימין נתניהו לקרוע את המסכה מעל פרצופו של נשיא איראן חסן רוחאני, ושיגר איום מפורש לטהרן ומסר לארה"ב: "אם ניאלץ - נפעל לבד מול משטר האייתוללות".

נתניהו ניסה לשכנע את העולם שלא להתפתות למילים הפייסניות המגיעות מטהרן על תכנית הגרעין, ולהיזהר מתרמית איראנית שמטרתה למשוך זמן בדרך לפצצה: "רוחאני לא נשמע כמו אחמדינג'אד, אבל בכל הנוגע לתכנית הגרעין של איראן ההבדל היחידי ביניהם הוא זה: אחמדינג'אד הופיע בעור של זאב, ורוחאני הוא זאב בעור של כבש".³⁴

בנאום לרגל 40 שנה למלחמת יום הכיפורים, רמז ראש הממשלה לאיראן, על רקע פתיחת שיחות הגרעין: "הלקח מ-1973 - לעולם לא לזלזל באיומים, לעולם לא להתעלם מסימני הסכנה, לעולם לא לוותר מראש על מכת מנע".³⁵

"לקחי המערכה היא מלווים אותנו בארבעת העשורים האחרונים", אמר נתניהו בנאומו במליאה. "הם שזורים בתובנות המצטברות מיתר המלחמות והקרבות בהם עמדנו. הלקח הראשון הוא לעולם לא לזלזל באיומים, לעולם לא לזלזל באויב, לעולם לא להתעלם מסימני הסכנה. הלקח השני הוא שאסור לוותר מראש על מכת-מנע".³⁶

נתניהו סייג עם זאת את דבריו בנוגע למכת מנע: "לא בכל מצב דרושה מכה כזאת ויש לשקול את הדברים בכובד ראש ובזהירות, אבל ישנם מצבים בהם המחשבה על התגובה הבינלאומית לצעד כזה אינה שקולה למחיר הדמים שנשלם על ספיגת מכה אסטרטגית שעליה ניאלץ להגיב מאוחר יותר, אולי מאוחר מדי. מלחמת מנע היא מן ההחלטות הקשות ביותר שממשלה נדרשת לקבל כי לעולם היא לא תוכל להוכיח מה היה קורה אלמלא הייתה פועלת".

ב-24 בנובמבר 2013, בעקבות הסכם הביניים בין המעצמות לאיראן חזר ראש הממשלה נתניהו ואמר כי מדובר בהסכם רע "שמעניק לאיראן בדיוק את מה שרצתה".

דברי ראש הממשלה נתניהו בעקבות חתימת ההסכם בין המעצמות לאיראן

יום שלישי, 14 יולי 2015

היום, העולם הוא מקום מסוכן פי כמה מכפי שהוא היה אתמול. המעצמות המובילות בעולם הימרו על עתידנו המשותף בעסקה עם נותנת החסות העיקרית של טרור גלובלי בעולם. הן הימרו על כך שבתוך עשור, משטר הטרור באיראן ישתנה, תוך שהן מסירות את כל תמריץ אפשרי לשינוי מסוג זה. למעשה, העסקה מעניקה לאיראן את מלוא התמריצים שלא להשתנות.

בעשור הקרוב, העסקה תתגמל את משטר הטרור בטהראן במאות מיליארדי דולרים. כסף מזומן זה ישמש למימון פעילות הטרור של איראן ברחבי העולם, תוקפנותה באזור ומאמציה הבלתי פוסקים להשמיד את ישראל.

למרבה התדהמה, עסקה זאת אינה דורשת מאיראן להפסיק את התנהגותה התוקפנית בשום צורה שהיא. ורק ביום שישי האחרון, התוקפנות הזאת הייתה גלויה לעין כל.

בשעה שהנושאים והנותנים עסקו בסגירת העסקה בווינה, הנשיא המתון כביכול של איראן בחר להשתתף בעצרת בטהראן שבה המון משולהב שרף דגלים אמריקניים וישראליים וקרא "מוות לאמריקה, מוות לישראל!"

זה לא קרה לפני ארבע שנים. זה קרה לפני ארבעה ימים.

ב-21 במרץ הצהיר מנהיג העליון של איראן, האייתולה חמינאי, שהעסקה לא תגביל את תוקפנותה של איראן בשום צורה שהיא. הוא אמר: "המשה ומתן עם ארה"ב הוא על הסוגיה הגרעינית ותו לא. "ולפני שלושה ימים הוא הבהיר זאת שוב. "ארה"ב", הוא אמר, "היא התגלמות השחצנות בעולם, והמאבק נגדה יימשך באין מפריע גם אחרי שעסקת הגרעין תושלם".

הנה מה שאמר חסן נסראללה, המנהיג של ארגון הבת הטרוריסטי של איראן, החיזבאללה, בנושא הסרת הסנקציות, שהיא מרכיב מרכזי בעסקה. הוא אמר: "איראן עשירה וחזקה תוכל לעמוד לצד בני בריתה וידידיה באזור יותר מאי פעם".

תרגום: התמיכה של איראן בטרור ובחתרנות רק תגבר בעקבות העסקה.

בנוסף למילוי כספות הטרור של איראן, העסקה הזאת חוזרת על הטעויות שנעשו עם צפון קוריאה. גם שם הובטח לנו שפיקוח ואימות ימנעו ממשטר חשוך מלפתח נשק גרעיני. וכולנו יודעים איך זה נגמר.

השורה התחתונה של העסקה הגרועה הזאת היא בדיוק מה שאמר הנשיא רוחאני היום: "הקהילה הבינלאומית מסירה את הסנקציות ואיראן שומרת על תכניתה הגרעינית."

בכך שאינה מפרקת את תכנית הגרעין של איראן, העסקה הזאת תעניק בתוך עשור למשטר טרור עשיר פי כמה ונעדר כל שינוי או חרטה, את היכולת לייצר פצצות גרעין רבות, למעשה ארסנל גרעיני שלם ואת האמצעים לשגר אותו.

איזו טעות היסטורית מהדהדת!

ישראל אינה מחויבת לעסקה הזאת עם איראן, וישראל אינה מחויבת לעסקה הזאת עם איראן כיוון שאיראן ממשיכה לחתור להשמדתנו.

נמשיך להגן על עצמנו תמיד.

תודה.

הסכם הגרעין עם איראן – לאחר כשנתיים

ההישג המרכזי של ההסכם, מבחינת איראן היא הסרת הסנקציות במצב בו, היא הפכה למדינה סף גרעינית. המשמעות היא שאיראן יכולה בזמן קצר להפוך ממדינת סף למדינה בעלת יכולת גרעינית צבאית.

ההישג המרכזי מבחינת ארה"ב הוא שאם איראן תחליט להפר את ההסכם, ייקח לאיראן שנה להגיע לפצצה, שזה לדעת ארה"ב מספיק זמן כדי לעצור אותם. לפני כן, האמריקאים טוענים שהאיראנים היו קרובים יותר לפצצה גרעינית, ברמת החודשים.

ישראל התנגדה להסכם וממשיכה לטעון באופן רשמי כי ההסכם גרוע. שתי סוגיות מרכזיות שצריכות להטריד את ישראל:³⁷

סוגיית הלגיטימציה לאיראן להעשרת אורניום בשטחה, ההעשרה כרגע מוגבלת אבל בעוד כמה שנים היא לא תהיה מוגבלת. אסור לאיראן לייצר פצצות אבל את כל השאר היא יכולה לעשות וזה ההישג המרכזי של איראן.

הסוגיה השנייה היא נושא המחקר והפיתוח. איראן יכולה להמשיך ולפתח צנטריפוגות מתקדמות שיכולות להעשיר פי כמה וכמה ממה שהצנטריפוגה הנוכחית שלהם, שהיא דגם מיושן יחסית. המשמעות היא שעוד כמה שנים יהיו באיראן דגמים חדשים ומתקדמים של צנטריפוגות כך שהם לא יצטרכו הרבה צנטריפוגות והם לא יצטרכו אתרים ענקיים כדי להגיע לאותה מטרה.

במצב הנוכחי, שבו עדיין אין לאיראן נשק גרעיני, עומדת בפניה שאלה כפולה: האם לפתח את הנשק עצמו, או להסתפק בבניית יכולת לייצר נשק גרעיני, ולעצור על הסף, במרחק של כמה חודשים מייצור הנשק, מבלי לייצרו בפועל. ואם איראן תחליט לייצר את הנשק בפועל - מתי יהיה העיתוי הנכון בעיניה לעשות זאת.

היתרון שבהישארות כמדינת סף הוא, שאיראן תוכל להמשיך לטעון - ולהלכה בצדק, שאין בידיה נשק גרעיני ושאינה מתכוונת לפתחו, ובכך תנסה לצמצם את המחיר שתידרש לשלם בזירה הבינלאומית עקב פיתוח הנשק. יתכן כי בתרחיש זה איראן גם תימנע מלפרוש מהאמנה למניעת תפוצת נשק גרעיני, ותמשיך לטעון שהיא ממלאת אחר התחייבויותיה הבינלאומיות. יתר על כן, במצב זה תוכל איראן להפיק חלק מהיתרונות הנובעים מהשגת נשק גרעיני - גם אם לא את כולם - ובעיקר תשיג הרתעה אסטרטגית חלקית מול האפשרות של התקפה עליה, גם אם הרתעה זו לא תהיה מיידית, כל עוד לא יהיה בידיה הנשק הגרעיני עצמו.³⁸

ככל שאיראן מוסיפה להתקדם אל עבר יכולת גרעינית מבצעית, כך ללא ספק עלול להשתנות הכיוון המדיני של מדינות ערביות רבות סביבה. במקום לחתור להכלתה של איראן הן עשויות לשאוף להגיע למודוס ויוונדי (Modus Vivendi עם איראן ואפילו לתמוך בפעילותה האזורית.

מדינות מסוימות עלולות להחליט על תכנית גרעינית משלהן, ואף הן לא ימתינו עד שתגיע איראן לשלב הסופי של תכניתה, שבו יעלה בידה לשגר טיל בעל ראש קרב גרעיני. כך, לסוגיית הנשק הגרעיני של איראן עשויות להיות השלכות מרחיקות לכת הרבה מעבר לשאלה הצבאית גרידא, חשובה ככל שתהיה.

מבחינת ישראל קימות גם שתי סוגיות שלא נכללו בהסכם ומהוות סכנה משמעותית מבחינתה: איסור פיתוח טילים ארוכי טווח ותמיכה בטרור. איראן ממשיכה לתמוך בארגוני טרור וממשיכה בפיתוח טילים ארוכי טווח. איראן מנצלת את הפרצות וממשיכה לפתח את היכולות הטיליות שלה, ואף עשתה ניסוי של שיגור טיל ל-1400 ק"מ. סגן מפקד משמרות המהפכה שאחראי על פיתוח הטילים במערך המבצעי שלהם אמר שהטיל הזה יכול לפגוע בכל מקום המאיים על איראן (רמז לישראל).

לפיכך ישראל ממשיכה לטעון שזה הסכם רע, וכי האמריקאים לא ניצלו את היכולת שלהם ללחוץ על איראן בעמדה החזקה שהם היו בה לעומת האיראנים. השאלה הגדולה, היא מה יעשה נשיא ארה"ב, דונלד טראמפ שהתנגד להסכם בתוקף.

סיכום

במהלך שני העשורים האחרונים פעלה ישראל, על מנת למנוע השגת יכולת צבאית גרעינית ע"י מדינות עוינות אשר עלולות היו להתפתח לאיום קיומי עבור ישראל. ניתן להעריך כי השמדת הכור בסוריה, בעלת בריתה האסטרטגית של איראן, שמששה גם כאיתות לאיראן כי אם לא תחדל ממאמציה להשיג נשק גרעיני יתכן וישראל תאלץ להפעיל את "דוקטרינת בגין" בפעם נוספת.

המהלכים הדיפלומטיים של ששת המעצמות שהובילו להסכם עם איראן הביאו לדחייה בפרויקט הגרעין האיראני אך לא לחיסולו והותירו בידי איראן את היכולת להחליט אם ומתי להשיג את הפצצה. לפיכך מאבקה של ישראל באיום הגרעין האיראני רחוק מסימומו ועל ישראל לעקוב בקפידה על הנעשה בתכנית הגרעין האיראנית ולהיות נכונה גם לפעול צבאית, כאופציה אחרונה, על מנת למנוע מאיראן השגת נשק גרעיני.

ההתמודדות עם איום הנשק הכימי של סוריה

סוריה החלה בפיתוח ובהצטיידות בנשק כימי בשנות ה-80 כמענה ליכולות הגרעיניות שסוריה מייחסת לישראל. סוריה סירבה לחתום על האמנה האוסרת על פיתוח, ייצור ושימוש בנשק כימי אולם לא הודתה בקיום נשק כזה ברשותה מחשש שיינקטו נגדה צעדי ענישה בדומה לאלה אשר ננקטו נגד סדאם חוסיין בעיראק. בפועל סוריה פיתחה והצטיידה במגוון חומרי לחימה כימיים (לרבות גזי עצבים) וחימוש פגזי ארטילריה, רקטות, טילים ופצצות אוויר בחומרי לחימה אלה.

ביולי 2012, על רקע מלחמת האזרחים שפרצה בסוריה, הודתה סוריה לראשונה כי ברשות הצבא הסורי הנאמן לאסד יש נשק כימי. בישראל וגם בארה"ב היו חששות כי נשק כימי יועבר ע"י משטר אסד לארגון החיזבאללה או ייפול לידי ארגוני אופוזיציה ג'יהאדיסטיים. על רקע טענות שמשטר אסד עושה שימוש בנשק כימי נגד המורדים הכריז נשיא ארה"ב אובמה על "קו - אדום" לפיו שימוש בנשק כימי יגרור תגובה צבאית אמריקאית נגד משטר אסד בסוריה.

טענות חוזרות ונשנות בדבר שימוש בנשק כימי על ידי משטר אסד שהועלו ע"י גורמי אופוזיציה סורים נדחו פעם אחר פעם ע"י ארה"ב. באפריל 2013 הודיע רח"ט מחקר באמ"ן כי כוחות אסד השתמשו בנשק כימי, ככל הנראה גז עצבים מהסוג סארין, אולם גם הפעם ארצות הברית הסתייגה תחילה מהערכה זו של אמ"ן.

ב-21 באוגוסט 2013, תקפו כוחות אסד בנשק כימי את אזור ע'וטה, בפרברי דמשק, שנשלט ע"י כוחות האופוזיציה וגרמו למותם של כ-1400 בני אדם. בעקבות התקפה זו הודיעה ארה"ב כי משטר אסד חצה את "הקו - האדום" האמריקאי ואיימה לתקוף ולהשמיד את מערך הנשק הכימי של כוחות אסד. לקראת המהלך הצבאי גיבשה ארה"ב קואליציה של מספר מדינות אירופאיות אשר הכריזו כי יצטרפו למהלך האמריקאי.

רוסיה בעלת בריתו של אסד התנגדה לתקיפה מחשש שמתקפה של המערב תביא לנפילתו של משטר אסד ויזמה מהלך מדיני שמטרתו לסכל סכנה זו. במסגרת מגעים שהתנהלו בין וושינגטון למוסקבה וועידה שכונסה בז'נבה הגיעו הצדדים להסכם לפיו יעביר משטר אסד את הנשק הכימי שברשותו וכן את יכולות הייצור וחומרי הגלם לפיקוח בינ"ל

שיביא להשמדתו (Framework for Elimination of Syrian Chemical Weapons). ב-27 בספטמבר 2013 אימץ ה-OPCW (Organization for the Prohibition of Chemical Weapons) את ההסכם ועוד באותו יום אישרה אותו גם מועצת הביטחון של האו"ם (החלטה 2118).

האמנה לאיסור על נשק כימי נחתמה ב-1992. האמנה הכימית אוסרת על פיתוח, הפקה, ייצור, אחסון והעברה של נשק כימי והיא חלה על כל המדינות החברות ללא יוצא מן הכלל. האמנה לאיסור נשק כימי כוללת מנגנון בקרה ואימות, וכן רשימות מפורטות של חומרים האסורים לפיתוח, להחזקה ולשימוש. אחריות ליישום ההסכם מוטלת על OPCW. אסד הכניש שכוחותיו ביצעו את ההתקפה הכימית בע'וטה, אך הבהיר שהוא מחויב לקיום חלקו בהסכם וסוריה גם הצטרפה לאמנה הבינלאומית לפירוק הנשק הכימי.

ההסכם שהושג בחסות המעצמות כלל לוח זמנים מפורט ליישום התוכנית להשמדת הנשק הכימי של סוריה. בין היתר נכתב בהסכם כי כל האמצעים לייצור הנשק הכימי יושמדו לא יאוחר מ-1 בנובמבר 2013 וכי כל מאגרי הנשק הכימי והציוד לתפעולו יושמדו במחצית הראשונה של שנת 2014. במקרה שהסורים לא יצייתו להחלטה, מועצת הביטחון הייתה אמורה לדון באפשרות לנקוט צעדי ענישה נגד משטר אסד.³⁹

הסעיף הראשון לביצוע ההסכם קרא לאסד לספק ל-OPCW, בתוך שבוע ימים, רשימה מקיפה של המאגר הכימי שברשותו. הרשימה צריכה הייתה לכלול את כל הסוגים והכמויות של הנשק והגז הרעיל הסורי, מיקומו ואתרי המחקר והייצור שלו. אסד סירב לרשימה זו ועמד בתאריך היעד שנקבע לו.

בעקבות ההסכם גובשו הנהלים לאיסוף ופירוק הנשק הכימי והתהליך יצא לדרך. בשלב ראשון פורקו האתרים והאמצעים לייצור נשק כימי ובשלב שני הוצא הנשק הכימי והחומרים המשמשים לייצורו ממקומות האחסון בסוריה אל נמל לטקיה, שם הועמסו על גבי כלי שיט שהוציאו אותם מסוריה ללב ים ושם הועברו לספינה האמריקנית "קייפ ביי" שהוכשרה לביצוע השמדת הנשק הכימי.⁴⁰

תהליך הוצאת החומרים הרעילים על פי התוכנית אמור היה להסתיים עד 5 בפברואר 2014 ואילו השלמת פירוק הגז אמור היה להסתיים בסוף יוני 2014 אולם בשל קשיים שונים שהתעוררו התארך התהליך מעבר למועד שנקבע.

באוגוסט 2014 נמסר שהושלם נטרולם של כל החומרים הכימיים שפנו מסוריה ועלולים לשמש לייצור גז העצבים הקטלני סארין. הארגון לאיסור נשק כימי, הכפוף לאו"ם, אמר כי כ-580 טונות של חומרים מסוכנים נוטרלו בטכנולוגיה חדשה על סיפונה של הספינה האמריקנית "קייפ ביי", בלב הים התיכון. לדבריו, בספינה נותרו כ-20 טונות של גז חרדל וכעת עוסקים בנטרולו. לאחר מכן יועברו שרידי החומרים הרעילים מן הספינה האמריקנית אל מתקנים תת-קרקעיים בגרמניה ובפינלנד שם יושמדו. החומרים שהושמדו עד כה (אוגוסט 2014) מהווים כמעט שלושה רבעים ממאגר הנשק הכימי של סוריה.

הנשיא אובמה הציג את ההסכמה האמריקנית-רוסית כניצחון של ארה"ב, כיוון שמבחינתו האיום בתקיפה בסוריה הביא את רוסיה וסוריה לשולחן הדיונים. "אני בספק אם היינו מגיעים לרגע הזה בלי איום אמין בפעולה אמריקנית בעקבות הטרגדיה של ה-21 באוגוסט, אז נשק כימי הרג יותר מאלף איש", אובמה, שב והדגיש כי העדיף פתרון דיפלומטי לפירוק סוריה מהנשק הכימי על פני מהלך צבאי.⁴¹

בישראל קיבלו בברכה את ההצלחה של ההסכם האמריקני-רוסי לפירוק סוריה מנשק כימי. לאור המהלכים לחיסול מאגרי הנשק הכימי בסוריה החליט הקבינט המדיני בטחוני ב-19 בינואר 2014 לעצור את חלוקת ערכות המגן לתושבי מדינת ישראל. אולם הוחלט שייצור המסכות יימשך בקצב מצומצם מאוד לטובת כוחות החילוץ וההצלה בלבד. שר הביטחון, משה בוגי יעלון, הסביר את החלטת הקבינט לעצור את חלוקת ערכות המגן לאזרחים. "זאת היא החלטה מושכלת שהתקבלה באחריות ושיקול דעת", אמר יעלון, "ההחלטה לוקחת בחשבון את השינויים באיומים במזרח התיכון ואת עוצמתה ויכולותיה של ישראל - מחד התפרקותה של סוריה מהנשק הכימי, ומאידך גיסא שיפור ביכולות ההתקפיות וההגנתיות שלנו".⁴²

החלטה זו לוקחת בחשבון סכנה של יכולת שיוטית שאולי תיוותר בידי סוריה והצורך בשימור מרכיבי התגוננות מסוימים למענה למתארי טרור כימי וביולוגי. אולם פירוק חלק ניכר מהנשק הכימי במערך הצבאי הסורי מבטל את הצורך במענה נרחב ויקר לאיום כימי, ומאפשר להפנות את המשאבים שהוקצו לו לצרכים דחופים יותר - ביטחוניים או אזרחיים.⁴³

השמדת מאגר החומרים הכימיים ושליטת היכולת הסורית לייצר מרכיבים חדשים של נשק כימי או למלא ראשי קרב למיניהם, פגעו באופן משמעותי במרכיב מרכזי של היכולת הצבאית-אסטרטגית הסורית מול ישראל, בעיקר בתחום ההרתעה, שכן, הסורים ראו בנשק זה תשובה מסוימת או הרתעה כלפי הנשק הגרעיני שישראל מחזיקה בו, לדעתם.⁴⁴

למרות הציות הסורי להסכם, נותר חשש שבידי משטרו של אסד נותרו מחסני נשק כימי עליהם כלל לא הצהיר וכן גז כלור, שלא נכלל בשעתו בהגדרות הנשק הכימי, אך שמש כעת את המשטר במלחמתו במורדים. כמו כן, חושדים במערב כי בידי המשטר יש גם נשק ביולוגי, אשר כלל לא עסקו בו במסגרת הסכם הפירוק המקורי.⁴⁵

כמאה בני אדם, כולל עשרות ילדים ונשים, נספו ב-4 באפריל 2017, בתקיפת מטוסי חיל האוויר הסורי בעיר חאן שיח'ון שבמחוז אידליב, עיר המוחזקת בידי המורדים. הפצצות שהוטלו על העיר הכילו גז סארין. הייתה זו אחת מתקיפות הנשק הכימי הקטלניות והחמורות ביותר שאירעו בסוריה בשנים האחרונות. התקיפה מהווה הוכחה כי משטר אסד הפר את ההסכם עם ארה"ב ושומר חומרי לחימה כימיים ועשה בהם שימוש.⁴⁶

בתגובה להתקפה הכימית, צבא ארצות הברית שיגר עשרות טילים מספינות קרב בים התיכון לעבר שדה התעופה הצבאי בא-שעיראת, באזור חומס, שממנה יצאה המתקפה הכימית באידליב. דובר הפנטגון מסר כי הטיילים פגעו בכלי טיס, בהאנגרים, במאגרי דלק, ביעדים לוגיסטיים, בבונקרים של אספקת נשק, במערכות הגנה אוויריות ובמכ"מים.⁴⁷

פירוק משטר אסד מנשק כימי מהווה דוגמה למהלך בו ישראל השפיעה על המערכת הבינ"ל ובעיקר על ארה"ב לפעול לנטרול איום אסטרטגי חמור, אולם במקרה זה ישראל לא הייתה שותפה פעילה להסכם ולהשמדה בפועל של הנשק הבלתי קונבנציונלי של משטר אסד. נראה כי משטר אסד הערים על ארה"ב ושימר יכולות תקיפה כימיות כך שישראל והמערכת הבינ"ל נדרשות לשוב ולהתמודד עם האיום.

מניעה וסיכול של נשק קונבנציונלי

סיכול מכירת מערכות הגנ"א מסוג אס-300 לאיראן וסוריה

דוגמה בולטת למדיניות המניעה וסיכול של מדינת ישראל היא הניסיון למנוע את מכירת מערכת ההגנה אווירית (ההגנ"א) S-300 מרוסיה לאיראן וסוריה.

הטיל הרוסי מדגם S-300 נחשב כאחד הטיילים המתקדמים ביותר, זאת תודות למערכת מכ"ם משוכללת משולבת עם חיישנים מיוחדים על הטיל עצמו. הטיל יעיל עד לטווח של כ-150 ק"מ ומסוגל לדעת מומחים להתגבר על חלק ממערכות ההגנה המותקנות כיום במטוסי חיל האוויר.

מערכת ההגנ"א S-300 מסוגלת לטפל בו זמנית בכמה מטרות ולשגר לעברן את הטיילים על פי מידת האיום של כל אחד מהם. אורכו של טיל S-300 הוא 7 מטר ומשקלו כ-1.5 טון. הטיל חמוש בראש קרבי קטלני ביותר במשקל של יותר מ-70 ק"ג. הטיל יעיל כאמור בטווחים של עד 150 ק"מ ובגובה של 30 ק"מ.

ישראל רואה במערכת ההגנ"א זו איום על כושר הפעולה של חה"א במקרה של תקיפה באיראן ובעימות מול סוריה. לפיכך ישראל נקטה בכל האמצעים שעמדו לרשותה על מנת לנסות ולמנוע הסכמה של רוסיה לספק מערכת נשק זו לאיראן וסוריה ולאחר שנחתמו הסכמים בין רוסיה למדינות אלה, לסכל את יישום ההסכמים ואת הספקת מערכות S-300. הפעילות הישראלית מתבצעת באמצעות מגעים חשאיים וגלויים מול רוסיה וכן באמצעות הפעלת לחץ עקיף על הרוסים באמצעות ארה"ב וידידות נוספות של ישראל.

מימוש החוזים למכירת S-300, מהווה גם סוגיה בהתמודדות בין ארה"ב לרוסיה וכלי חשוב בידי רוסיה לקידום האינטרסים שלה. לפיכך רוסיה גבתה בעבר מחירים מדיניים וכלכליים בתמורה להיענותה לבקשות ארה"ב וישראל שלא לספק את מערכות הנשק הללו לאיראן וסוריה.⁴⁸

איראן

בשנת 2007, חתמה איראן על חוזה מול רוסיה לאספקת חמש מערכות טילי קרקע-אוויר מדגם S-300, בסכום של 800 מיליון דולר. איראן מעוניינת לרכוש מערכת ההגנ"א מתקדמת זו כמענה לאיום של תקיפה על מתקניה הגרעיניים.

העסקה בוטלה באופן חד צדדי בשנת 2010, לאחר שנשיא רוסיה באותה תקופה דמיטרי מדבדב הצטרף לסנקציות שהוטלו על איראן במועצת הביטחון של האו"ם, בשל תכנית הגרעין שלה.

בתגובה, הגישה איראן תביעה בסכום 4 מיליארד דולר לבית הדין הבינלאומי לבוררות בג'נבה ובמוסקבה נעשו מאמצים רבים להביא לביטול התביעה. במסגרת מאמצים אלה הציעו הרוסים לספק לאיראנים מערכות הגנה אווירית חלופיות.

ראשי ממשלות ישראל אהוד אולמרט ובנימין נתניהו פנו מספר פעמים בערוצים פומביים וחשאיים אל מנהיגי רוסיה וביקשו מהם שלא לספק לאיראן את הטילים. ישראל רואה באספקת טילים כאלה, הנחשבים בעיניה ל"נשק מפר איזון", שינוי אסטרטגי במאזן הכוחות.

בתחילת שנת 2014 איראן חידשה את ניסיונותיה לממש עסקת רכישה של מערכת טילי קרקע-אוויר מסוג S-300 מרוסיה ושגרה משלחת למוסקבה על מנת לשכנע את הרוסים להסיר את התנגדותם.⁴⁹ בסופו של דבר הגיעה הפגישה במוסקבה בין האיראנים לרוסים למבוי סתום, לאחר שהאחרונים הציעו פשרה שבמסגרתה יספקו חלופה בדמות מערכת הגנה אווירית מתקדמת אחרת, מסוג אנטיי-2500. שר החוץ האיראני מוחמד ג'ואד זרפי השיב בתגובה שאין על מה לדבר וטען ש"האלטרנטיבה אינה עולה בקנה אחד עם הצרכים שלנו."⁵⁰

בתגובה לניסיונות איראן לחדש את עסקת הטילים עם רוסיה, ראש הממשלה נתניהו שוחח בדחיפות עם נשיא רוסיה ולדימיר פוטין. בשיחתו עם פוטין הביע ראש הממשלה דאגה מהאפשרות שהאיראנים יקבלו טילים מסוג S-300. פחות מעשרה ימים אחרי השיחה של נתניהו עם פוטין, הגיע למוסקבה יוסי כהן, היועץ לביטחון לאומי של נתניהו. כהן הגיע עם משלחת של בכירים ישראלים, שכללה בין היתר את מחזיק תיק איראן במשרד החוץ ג'רמי יששכרוף, כדי לסיים את העבודה שנתניהו החל, להבטיח שהעסקה עם האיראנים - שעלתה בינתיים על שרטון - לא תושלם. לשם כך הוא נפגש עם מקבילו הרוסי, ניקולאי פטרושב.⁵¹

אולם ניסיונותיה של ישראל למנוע את מכירת הטילים לאיראן לא צלחו לאחר שאיראן חתמה על הסכם הגרעין עם המעצמות והסנקציות על מכירת נשק לאיראן הוסרו.

נשיא רוסיה, ולדימיר פוטין, חתם באפריל 2015 על צו נשיאותי המבטל את האיסור על מכירת המערכת המתקדמת נגד מטוסים S-300 לאיראן. שר החוץ של רוסיה, סרגי לברוב, אמר כי ההחלטה קשורה ישירות לשיחות הגרעין. "לאור ההתקדמות בשיחות הגרעין בין איראן למעצמות, אין עוד צורך באמברגו על מכירת טילי S-300 לאיראן עליו החליטה רוסיה בעבר מיוזמתה", אמר לברוב.⁵²

ראש הממשלה בנימין נתניהו שוחח עם נשיא רוסיה ולדימיר פוטין והביע את מורת רוחה של ישראל מההחלטה למכור מערכות טילי S-300 לאיראן. ראש הממשלה נתניהו אמר לנשיא פוטין שצעד זה רק יגביר את תוקפנותה של איראן באזור ויערער את הביטחון במזרח התיכון. פוטין השיב לנתניהו כי מערכת ה-S-300 נועדה להגנה בלבד וכי היא לא מהווה כל איום על ישראל.

באפריל 2016 דיווחה סוכנות הידיעות האיראנית, מפי דובר משרד החוץ האיראני חוסיין ג'אבר אנסארי, כי משלוח ראשון של מערכת טילי קרקע-אוויר מסוג S-300 הגיעה לאיראן מרוסיה.

כלי התקשורת הרשמיים באיראן מסרו ב-4 במרס 2017, כי איראן ביצעה בהצלחה ניסוי במערכת ההגנ"א המתקדמת S-300. לפי כלי התקשורת באיראן, הניסוי, שכלל הידוע היה הראשון במערכת החדשה, התבצע באחד מבסיסי ההגנה האווירית במדינה, בנוכחותם של בכירים צבאיים ובכירים אזרחיים.⁵³

באפריל 2017, שנה לאחר הגעת המערכת מרוסיה, בתצלומי לוויין ניתן היה כבר לזהות פריסת שתי סוללות S-300, בדרום-מזרח טהרן. אחת מבצעית והשנייה משמשת ככל הנראה כסוללת הדרכה לכוחות ההגנ"א האיראניים.⁵⁴

סוריה

החוזה לרכישת S-300 בין סוריה לרוסיה נחתם בשנת 2010. אולם, הטילים לא סופקו לסוריה, במסגרת ההבנות בסוגיה זו שהושגו בין ישראל וארה"ב מול רוסיה. הנושא עלה מחדש בקיץ 2012, וגם אז לא יצא אל הפועל – יש אומרים, בעקבות בקשה ישראלית (יזכר ביקורו של הנשיא פוטין בישראל ביוני 2012).

רוסיה עשתה שימוש בנושא הטילים כמנוף לחץ למניעת מעורבות צבאית זרה בסוריה וכן להשגת ויתורים במשא ומתן עם המערב לקראת גיבוש הסדר בסוריה. במסגרת זו, מעת לעת מפרסמת רוסיה ידיעות בדבר כוונתה להעביר את הטילים לסוריה. דוגמה לכך ניתן למצוא בהודעתו של שר החוץ הרוסי לברוב במאי 2013 כי: רוסיה לא תחתום חוזים חדשים להספקת S-300 ו"רק" תממש את ההסכמים הקיימים.⁵⁵

ב 14 במאי 2013, ערך ראש הממשלה נתניהו ביקור בזק ברוסיה ונפגש עם הנשיא פוטין. קדמו לביקורו של ראש הממשלה מגעים בין רוסיה לישראל, לרבות שיחה בינו לנשיא פוטין. הביקור בא, בין השאר, על רקע הגברת העיסוק הבינ"ל בסוגיה הסורית, ותקיפה אווירית בסוריה שיוחסה עפ"י מקורות זרים לישראל. נראה שגם בביקורו זה של נתניהו ברוסיה, נידונה סוגיית הטילים.

בעקבות הצבת מטוסי חיל האוויר ומערכות הגנה אווירית של רוסיה על אדמת סוריה, לרבות מערכת מתקדמת של S400, והתאום הביטחוני המתקיים בין רוסיה לישראל, ירדה לפי שעה סוגיית אספקת S-300 למשטר אסד מעל הפרק.

התקיפה האווירית של ישראל בסוריה נגד משלוח אמצעי לחימה לחיזבאללה במרס 2017, במסגרתו שיגרה סוריה טילי קרקע אוויר לעבר מטוסי חיל האוויר, והתקיפה האמריקאית של שדה תעופה סורי ממנו ביצע משטר אסד תקיפה כימית נגד המורדים, באמצעות טילי שיוט, עלולים להביא לחידוש האיום במכירת S-300 לסוריה.

סיכום

נראה כי לאחר כעשור בו הצליח מכבש הלחצים שהופעל על רוסיה למנוע את מימוש עסקאות מכירת טילי ל S-300 איראן וסוריה המערכה הסתיימה בכישלון ומערכת הנשק סופקה לאיראן למרות מחאותיה של ישראל. התקדים האיראני מוכיח כי מידת השפעתה של ישראל על מוסקבה מוגבלת ולפיכך קיימת היתכנות לאספקת המערכת גם לסוריה אם וכאשר תחליט על כך רוסיה.

במהלך שנת 2014 נודע על מגעים בין מצרים לרוסיה לרכישת מערכת ההגנה S-300 ועל חוזה שצפוי להיחתם בין שתי המדינות לאספקת מערכות אלה למצרים. לפי שעה נראה כי בניגוד למהלכים שנקטה ישראל כדי למנוע מערכת נשק זו מסוריה ואיראן, ישראל אינה פועלת לסיכול העסקה מול מצרים וזאת בשל הסכם השלום בין ישראל למצרים והרצון לשמר יחסים תקינים עם מדינה זו.

המניעה והסיכול של נשק קונבנציונלי מארגוני טרור

השימוש באמצעים של מניעה וסיכול הורחבה מההקשרים של מניעת היווצרות איום קיומי על ישראל גם למניעת הצטיידות של מדינות אויב וארגוני טרור באמצעי לחימה קונבנציונליים שנתפסו בעיני ישראל ככאלה שיפגעו בעליונות הצבאית שלה או שיאפשרו לאויב פגיעה חמורה במטרות תשתית וריכוזי האוכלוסייה.

במהלך שני העשורים האחרונים עם הגברת האיום מצד שחקנים לא מדינתיים (דוגמת החיזבאללה, החמאס והג'האד האסלאמי הפלסטיני) הורחבה מדיניות המניעה והסיכול גם אל מול גורמים אלה. ישראל נוקטת בכל האמצעים העומדים לרשותה על מנת למנוע הגעת מערכות נשק מתקדמות דוגמת טילי חוף – ים מסוג יאחונט, טילי קרקע – אוויר וטילי קרקע – קרקע ארוכי טווח ובעלי רמות דיוק גבוהות לארגון החיזבאללה וטילי קרקע – קרקע לטווח בינוני (דוגמת האם - 302), טילי חוף – ים (סי 701) וטילי קרקע – אוויר, לידי ארגוני הטרור הפלסטיניים ברצועת עזה.

סיכול העברות אמצעי לחימה מתקדמים לחיזבאללה

מדינת ישראל פועלת למניעת העברה של אמצעי לחימה לחיזבאללה וזאת מתוקף הסכם הפסקת האש במלחמת לבנון השנייה והחלטת האו"ם 1701. בפועל אין לישראל יכולת לסכל את כלל העברות האמל"ח מסוריה לחיזבאללה בלבנון, אולם, כאשר מתקבל מידע מודיעיני וקיימת היתכנות מבצעית, פועלת ישראל לסיכול העברת אמצעי לחימה כפי שניתן לראות זאת בפרשת לכידתה של הספינה פרנקופ.

בהעדר יכולת למנוע כליל העברות אמצעי לחימה לחיזבאללה, בחרה ישראל להתמקד במניעה וסיכול של הגעת אמצעי לחימה מתקדמים אשר יפגעו בחופש הפעולה של צה"ל מול הארגון או אמצעי לחימה שיעניקו לו יכולות

משופרות לפגוע במטרות במדינת ישראל. אמצעים אלה זכו בישראל לכינויים: אמצעים "שוברי שוויון", אמצעים "מפרי איזון", אמצעים "מפרי שוויון".

לכידת הספינה פרנקופ עם משלוח אמצעי לחימה עבור חיזבאללה

ב - 3 בנובמבר 2009 עצר חיל הים במרחק של כ-180 ק"מ מחופי ישראל את אניית המשא "פרנקופ", שנשאה דגל אנטיגואה. בחיפוש שערכו הלוחמים על סיפון הספינה התברר כי היא נושאת תחמושת ואמצעי לחימה.⁵⁶

מחקירת צוות האנייה עלה מכולות הנשק והתחמושת הועמסו על האנייה בנמל דמיאט שבמצרים, אליו הגיעו באנייה אחרת מנמל בנדר עבאס שבאיראן. ממצרים הפליגה האנייה לכיוון סוריה ובדרכה ליד קפריסין נעצרה כאמור על ידי חיל הים הישראלי והובלה לנמל אשדוד.

בבדיקת המכולות שנמצאו על גבי האנייה נמצאו כ-500 טונות של תחמושת ואמצעי לחימה (המשלוח האיראני כלל את הפריטים הבאים: 566,220 כדורים לקלשניקוב; 20,100 רימוני רסס; 3,046 פגזי תותח ללא רתע בקוטר 106 מ"מ; 774 פצצות מרגמה 120 מ"מ; 2,136 פצצות מרגמה 81 מ"מ; 5,680 פצצות מרגמה 60 מ"מ; 690 רקטות בקוטר 122 מ"מ מסוג גראד ו-2,125 קטיושות בקוטר 107 מ"מ) שהוסלקו בתוך סחורה אזרחית במכולות. לאחר פריקת הנשק והתחמושת, שוחררו האנייה ואנשי צוותה, שלא ידעו כי יש עליה נשק.

בעקבות תפיסת הנשק ישראל הגישה לאו"ם ב-5 בנובמבר 2009, תלונה כנגד איראן, על הפרתן של שתי החלטות של מועצת הביטחון של האו"ם: החלטה 1373, האוסרת על תמיכה בטרור, והחלטה 1701, האוסרת על חימוש חיזבאללה.

להערכת גורמי הביטחון בישראל הנשק נשלח מאיראן לארגון החיזבאללה בלבנון. איראן וסוריה הכחישו הימצאותו של נשק על הספינה וגם המצרים טענו כי בנמל דמיאט, הנקודה האחרונה שבה עגנה הספינה, הוטען על הספינה מטען אזרחי בלבד. גם ארגון חיזבאללה הכחיש קשר לנשק, וגינה את ה"פיראטים הישראלים הפועלים במים בינלאומיים".⁵⁷

תקיפות בסוריה לסיכול העברת אמצעי לחימה לחיזבאללה

בשנים 2013 – 2017 פורסמו פעמים רבות בתקשורת הערבית והבינ"ל ידיעות אודות תקיפות של חיל האוויר בסוריה כאשר היעדים היו מחסנים של אמצעי לחימה מתקדמים שנועדו להיות מועברים לידי חיזבאללה בלבנון או נגד שיירות של אמצעי לחימה מתקדמים בדרכם מסוריה ללבנון. ישראל ככלל נמנעה מתגובה על פרסומים אלה (למעט מספר מקרים חריגים) ולפיכך יש קושי באימות הפרסומים באמצעי התקשורת הערביים.

מקורות מודיעין שונים העריכו כי חרף מאמצי הסיכול הנרחבים של ישראל, הצליח המשטר הסורי להעביר אמצעי לחימה מתקדמים לחיזבאללה. ב-11 במאי 2013, העיתון הכווייתי "אל-סיאסה" דווח כי גורמים המקורבים לחיזבאללה טענו כי הארגון "כבר מחזיק בנשק שובר שוויון שהועבר מסוריה". על פי הדיווח, חיזבאללה העמיק את מעורבותו בסוריה כדי לשים יד על נשק שנחשב ל"איכותי".⁵⁸

עוד דווח בעיתון, כי הנאום שנשא במאי 2013, חסן נסראללה, שבו הכריז כי ארגונו "יקבל מסוריה נשק איכותי ומסוכן", היה מיועד לישראל ופירושו - שהארגון כבר מחזיק בנשק הזה. הגורמים לא פירטו על איזה נשק בדיוק מדובר, אך טענו כי נסראללה רצה להבהיר לירושלים כי "הסבב הבא יהיה מסוכן יותר וכואב יותר עבור העם בישראל".⁵⁹

ב-10 במאי 2013, דיווח העיתון הלבנוני "אל-אחבר" מפי גורמים לבנונים שפגשו את נשיא סוריה, בשאר אסד, כי הוא הבטיח להמשיך את סיועו לחסן נסראללה. על פי הדיווח, אסד אמר כי ארצו "תיתן הכול לחיזבאללה" כהוקרה על תמיכת הארגון בהתנגדות נגד ישראל.⁶⁰

ב-3 בינואר 2014, דווח העיתון "וול סטריט ג'ורנל", כי בכירים אמריקאים שהתראיינו לעיתון, בעילום שם, אמרו שאנשי חיזבאללה הצליחו להבריח מערכות טילים מסוג יאחונט לתוך לבנון בחלקים וכך להתחמק מגילוי על ידי חיל האוויר והמודיעין הישראלי. הבכירים האמריקאים העריכו כי חיזבאללה הצליח להבריח לתוך לבנון חלק מהרכיבים של מערכת הטילים אולם לא הצליחו להעביר ללבנון חלקים אחרים במערכת שבלעדיהם לא ניתן להפעיל אותה.⁶¹

סוריה וחיזבאללה נמנעו בדרך כלל, מלהגיב לתקיפות שיוחסו לישראל, אף שבכמה מקרים, האשים אסד את ישראל ישירות באחריות לתקיפות, ורמז כי ישקול לפתוח חזית מאבק נוספת נגד ישראל באמצעות פיגועים ברמת הגולן.

בפועל, אסד הקפיד שלא לעשות זאת, מתוך חשש שעימות ישיר עם צה"ל יוביל לתבוסתו ויאפשר את ניצחונה של האופוזיציה הסורית במלחמת האזרחים.

גורמי מודיעין בישראל ובמערב העריכו כי כל עוד נשמר "מרחב הכחשה" שבו ישראל אינה מתייחסת במישרין לתקיפות, אסד יכול להמשיך ולהבליג עליהן. לפחות עד כה, נדמה היה שגם חיזבאללה נוקט מדיניות דומה לזו של אסד, ושלנוכח מעורבותו של הארגון בקרבות בסוריה והביקורת הגוברת על מעורבות זו - יעדיף גם חיזבאללה להבליג.⁶²

להלן מספר דוגמאות לתקיפות שעל פי מקורות זרים בוצעו ע"י חיל האוויר הישראלי ותגובות משטר אסד וחיזבאללה:

התקיפה בפברואר 2014

ב 24 בפברואר 2014, דווח בכלי תקשורת בלבנון כי ישראל תקפה באזור גבול סוריה-לבנון, אולם הפעם בתוך שטח לבנון. על פי אותם דיווחים, המטרה הייתה ככל הנראה סיכול העברת טילים בליסטיים לחיזבאללה - ובתקיפה מצאו את מותם כמה אנשי הארגון. עפ"י אתר החדשות הלבנוני "לבנון עכשיו", אחד ההרוגים בתקיפה היה, חאג' חסן מנסור המכונה "אבו עלי מית'ם", מדריך שטח בבסיס חיזבאללה באזור נבי שית בבקעת הלבנון.⁶³

במגזין טיים דווח כי גורם ביטחוני ישראלי בכיר אישר את דבר התקיפה. הגורם ציין כי יעד התקיפה היה שיירה שהובילה טילים המסוגלים לשאת ראשי נפץ כבדים יותר, והוא מסוכן יותר ממרבית הטילים והרקטות שישנם כעת ברשות הארגון.⁶⁴

לפי העיתון הלבנוני "דיילי סטאר", בתקיפה נהרגו ארבעה אנשי חיזבאללה. גורמי ביטחון לבנוניים מסרו לעיתון כי היעדים שהותקפו היו משאיות שהובילו טילים מתקדמים ומשגר טילים. על פי העיתון הלבנוני, מטוסי חיל האוויר הישראלי שיגרו ארבעה טילים שפגעו בשיירת המשאיות.⁶⁵

תחילה הכחיש ארגון החיזבאללה שמטרות של הארגון הותקפו ע"י ישראל בשטח לבנון. תחנת הטלוויזיה של חיזבאללה "אל-מנאר" מיהרה לדחות את הדיווחים האלו וטענה שלא בוצעה תקיפה בשטח לבנון וב"אל-מיאדין" גם נטען שחיזבאללה לא ספג אבדות.⁶⁶

אולם יממה מאוחר יותר בניגוד למקרים קודמים, הודה הארגון כי נפגעו יעדים שלו בלבנון והאשים את ישראל בתקיפה. "זו תקיפה על הריבונות של לבנון ולא רק על חיזבאללה", הכריזו בארגון. בחיזבאללה טוענים כי התקיפה הייתה של בסיס הארגון בגבול סוריה-לבנון, ולא של שיירה שהובילה טילים מסוריה. עוד הכחישו את הדיווחים שלפיהם אנשי חיזבאללה נהרגו בתקיפה ואמרו: "איש לא נהרג, ולא הושמדו אמצעי לחימה". הארגון גם הכריז שהוא יגיב בזמן המתאים ושיטה שיבחר.⁶⁷

ראש הממשלה בנימין נתניהו, שערך ב-25 בפברואר 2014, מסיבת עיתונאים בירושלים עם קנצלרית גרמניה אנגלה מרקל שביקרה בארץ, נשאל לגבי התקיפה וענה: "קודם כול אני לא מדבר על מה שטוענים שעשינו או שלא עשינו - זה המרכיב הראשון. המרכיב השני הוא שאנחנו עושים כל מה שצריך כדי להגן על ביטחונם של אזרחי ישראל."

ב-5 בפברואר 2014 זיהו כוחות צה"ל ברמה"ג חוליה שניסתה להניח מטען חבלה בסמוך לגדר הגבול. הכוחות פתחו באש ופגעו בחוליה. הגזרה בה בוצע ניסיון הפיגוע נמצא בשליטת הכוחות הנאמנים לאסד. צה"ל הודיע כי החוליה הייתה מזוהה עם ארגון החיזבאללה.⁶⁸ חיזבאללה לא הגיב לדיווחים אודות התקרית, אולם במידה ואכן חיזבאללה עמד מאחורי ניסיון הפיגוע הרי שמדובר בשנוי משמעותי, של פתיחת זירת עימות חדשה של הארגון מול ישראל ברמה"ג. לא ברור לפי שעה אם יש קשר בין ניסיון הפיגוע להצהרת חיזבאללה כי ינקום בישראל על תקיפת מטרות הארגון בלבנון שבוע קודם לכן.

התקיפה בסוריה בדצמבר 2014

ב-7 בדצמבר 2014, סוכנות הידיעות הסורית הממשלתית דווחה כי חיל האוויר הישראלי תקף שתי מטרות באזור דמשק - אחת בבסיסים צבאיים באזור דימאס והשנייה באזור נמל התעופה הבינלאומי של דמשק. לא דווח על נפגעים.

הדיווח לא קיבל אישור מאף גורם ישראלי. למחרת, בישיבת הממשלה, אמר רה"מ נתניהו כי ישראל "עוקבת אחרי המזרח התיכון ואחרי מה שמתרחש בקרב, באוזניים כרויות, בעיניים פקוחות - והרבה מאוד מתרחש. אנחנו

נישאר כל הזמן עם יד על הדופק ואנחנו נטפל באיומים הללו והאתגרים הללו שאינם לוקחים פסק זמן. אנחנו נטפל בהם באותה אחריות שטיפלנו בהם עד עכשיו".⁶⁹

שר הביטחון, משה (בוגי) יעלון, התייחס לפרסומים על תקיפת חיל האוויר הישראלי בסוריה, בנאום במסגרת אירועי יום ההוקרה לפצועי מערכות ישראל ופעולות האיבה. יעלון אמר כי "מי שינסה לחמש את אויבנו – יידע כי נגיע לכל מקום בכל עת ובכל דרך כדי לסכל את תכניותיו. לא נתפשר על כך ולא נאפשר את חצייתם של קווים אדומים שיסכנו את ביטחונה של ישראל. לא נתפשר על ביטחונם של אזרחי ישראל".⁷⁰

התקיפה בסוריה ב - 17 במרס 2017

לפי מקורות זרים, מטוסי חיל האוויר תקפו בלילה ה-17 במרס 2017 כמה מטרות בסוריה. לפי דיווחים ערביים, התקיפה בוצעה באזור הרי אל-קלמון המערביים, קרוב לגבול לבנון והמטרות שתקפו מטוסי חיל האוויר היו מערכות נשק מתקדמות שיועדו לחיזבאללה, ככל הנראה משלוח נשק אסטרטגי. בעקבות התקיפה, קצין בכיר אמר בתדרוך לכתבים בנוגע לתקיפה האחרונה כי "יעד התקיפה כלל כ-100 טילים שיועדו לחיזבאללה. חלקם הושמד וחלקם הגיע לחיזבאללה".⁷¹

לאחר התקיפה, כשמטוסי חיל האוויר כבר היו בדרכם בחזרה לבסיסם, זיהו המכ"מים של חיל האוויר שיגור טילי נ"מ סורים, ככל הנראה טילי SA-5 לכיוון מטוסי הקרב כאשר לגבי אחד מהטילים האלה היה חשש שיפול בשטח ישראל, ולכן הוחלט לשגר לעברו טיל חץ 2 שהשמיד אותו.

בעקבות שיגור הטיל הסורי נשמעה בסמוך לשעה 3:00 אזעקה באזור בקעת הירדן. בירדן אותרו שרידי טיל באזור אירביד.⁷²

יירוט הטיל הסורי גרם לחשיפת הפעולה ההתקפית של צה"ל בסוריה, באופן חריג, פעולה שבדרך כלל נותרת במרחב העמימות וההכחשה הישראלית.⁷³

אין זו הפעם הראשונה שסוריה מנסה לירות טילי נ"מ לעבר מטוסי חיל האוויר. בספטמבר 2016 בוצעה תקיפה של חיל האוויר הישראלי בסוריה. הסורים שיגרו טילי נ"מ לעבר מטוסי חיל האוויר ואף טענו כי הפילו כלי טיס של חיל האוויר, אך בצה"ל הכחישו זאת.

התקיפה בסוריה - 27 באפריל 2017.

על פי דיווחים בתקשורת הסורית, בלילה ה-27 באפריל 2017, בוצעו חמש תקיפות בסמוך לנמל התעופה הבינלאומי בדמשק. גורם מודיעיני באזור אמר לרויטרס ש"ישראל תקפה מצבורי נשק ליד דמשק ובהם נשק איראני, שהגיע במטוסים אזרחיים וצבאיים, ומיועד היה לעבור לידי חיזבאללה".⁷⁴

משרד ההגנה הסורי הודיע כי ישראל תקפה מוצב צבאי ליד שדה התעופה בדמשק. מקורות בצבא המורדים טענו כי בוצעו חמש תקיפות בשדה התעופה, והוסיפו כי באזור זה נמצאים מחסני תחמושת בשימוש איראני. בערוץ התקשורת אלמנאר, המזוהה עם החיזבאללה, דווח כי בהתקפה נפגעו מחסני נשק ומכלי דלק אך לא היו נפגעים.⁷⁵

גורם סורי בכיר איים להגיב "במהירות" לתקיפה אותה ייחסו לישראל, אך הדגיש כי התקיפה לא פגעה בשדה התעופה הבינלאומי בדמשק. הגורם הצבאי אמר לאתר "א-נאשרה" הלבנוני, כי: "הטילים שוגרו מהגולן הכבוש, פגעו במכלי דלק וגרמו נזקים וצבא סוריה ובעלי בריתו יפעלו לסכל את המזימה הישראלית החדשה בגבול הגולן הכבוש, וימשיכו לחסל את משתפי הפעולה עם האויב." כמו כן איים הגורם הסורי כי ארצו תגיב "במהירות" לתקיפה.⁷⁶

בישראל לא הגיבו על הפרסומים בסוריה בנוגע לתקיפה בנמל התעופה של דמשק, אבל המסר שעולה הוא שישראל למעשה שומרת על חופש הפעולה שלה באזור, למרות הנוכחות הרוסית בסוריה.⁷⁷

השר לענייני מודיעין, ישראל כץ, רמז לאחריות ישראלית על התקיפה. "האירוע תואם לחלוטין את מדיניותנו למנוע את העברת הנשק לחיזבאללה", אמר כץ בראיון לגל"צ. עוד הוסיף בראיון כי "מדובר במדיניות מוצהרת שמבוצעת בפועל. העברת נשק לחיזבאללה זה קו אדום מבחינתנו".⁷⁸

עמדת ישראל ביחס לתקיפות בסוריה

הסיוע הנרחב שמעניקות איראן וחיזבאללה למשטר הסורי במלחמת האזרחים המתנהלת במדינה מאז 2011, העמיק את מחויבותו של הנשיא בשאר אל-אסד להיענות לבקשות חיזבאללה – להעביר לרשות הארגון אמצעי לחימה מתקדמים, שיסיעו בידו לשפר את יכולות התמודדותו מול ישראל.

ישראל הכריזה באופן פומבי כי תפעל למניעת העברת אמצעי לחימה לידי החיזבאללה שיסכנו את ביטחון תושבי ישראל וראש וראשונה אמצעי לחימה כימיים וכן מערכות נשק מתקדמות שיאיימו על עליונותה הצבאית של ישראל. אמצעים אלה זכו לכינוי "אמצעים מפרי איזון" או "שוברי שוויון".

מאז שנת 2010 העבירה ישראל מסרים, בכמה ערוצים, למשטר אסד בסוריה, כי לא תשלים עם מצב של העברת נשק "שובר שוויון" לידי חיזבאללה. ב 23 פברואר 2014, התייחס הרמטכ"ל, בני גנץ, לאפשרות של העברת נשק בגבול הצפון ואמר כי: "אנחנו עוקבים אחרי תהליכי העברות אמצעי לחימה בכל גזרות הלחימה. זה דבר שהוא מאוד לא טוב, זה דבר שהוא מאוד מאוד רגיש, ומעת לעת כשיש צורך דברים יכולים להתרחש".⁷⁹

חלק מהנשק שאיראן וסוריה מייעדים לחיזבאללה, מרוכז, לפי הפרסומים הזרים, באתרים לוגיסטיים של צבא סוריה באזור דמשק. חלקם מצויים למעשה בשליטת חיזבאללה והוא גם זה שמגן עליהם מפני המורדים. מאתרים אלה יוצאות לעתים שיירות לעבר הגבול הסורי עם לבנון כדי להעביר את אמצעי הלחימה האיכותיים לידי חיזבאללה.

בראיון שהעניק לאולפן שישי בערוץ 2, ראש אמ"ן לשעבר, עמוס ידלון, הוא טען כי לפי תפיסת הביטחון של ישראל, ישנם מקרים בהם ישראל נדרשת לעשות מעשה. "מדינת ישראל יודעת לצאת ולעשות פעולה אקטיבית כנגד איום". לחיזבאללה יש עשרות אלפי רקטות קצרות טווח ומספר מכובד של טילים שיכולים להגיע לתל אביב. הוא הסביר כי חיזבאללה הוא "ארגון הטרור היחיד בעולם שיש לו טילים ארוכי טווח, שמנסה להשיג הגנה אווירית וטילי חוף ים ונשק כימי". לדבריו, "כל האמצעים האלה הוגדרו על ידי ישראל כקו אדום".⁸⁰

מרבית התקיפות שיוחסו לישראל בעבר אירעו בשטח סוריה. מאז החלו התקיפות, בינואר 2013, נמנעה ישראל מלהתייחס לטענות לגביהן באופן רשמי, אך בכמה מקרים רמזו בכירים ישראלים לאחריות להפצצות והבהירו כי ישראל לא תאפשר העברת נשק מתקדם לחיזבאללה. התקיפות שיוחסו לישראל פגעו במשלוחים של מערכות נשק איכותיות: טילי חוף-ים מדויקים וארוכי טווח מדגם יאחונט, טילים נגד מטוסים מדגם אס-איי-17 ורקטות מדויקות לטווח בינוני מדגם פאתח-110.

עמדתה של ישראל בסוגיית מניעת הגעת נשק מתקדם לידי ארגוני טרור דוגמת חיזבאללה או חמאס זוכה לגיבוי של ארה"ב.

בשנת 2014, בתגובה על דיווחים בדבר תקיפה של חיל האוויר בסוריה, אמר ראש הממשלה נתניהו, "אנו עושים כל מה שצריך כדי להגן על ביטחון אזרחנו". עם זאת, הוא סירב לאשר את הדיווח: "לא מדבר על מה שטוענים שעשינו או שלא עשינו".⁸¹

ראש הממשלה בנימין נתניהו אמר בדצמבר 2015, בהתייחסות נדירה להאשמת ישראל בתקיפות של חיל האוויר הישראלי בסוריה, כי ישראל "פועלת מעת לעת בסוריה". לדבריו, ישראל עושה זאת כדי "למנוע חזית נגדנו וגם כדי למנוע העברת נשק קטלני מסוריה ללבנון".⁸²

בדצמבר 2014, שר הביטחון משה יעלון בשיחות סגורות כי יש לו שלושה קווים אדומים - העברת אמצעי לחימה איכותיים מידי הצבא הסורי לחיזבאללה, העברת נשק כימי והפרת ריבונות.

שר הביטחון אביגדור ליברמן, בהופעה בפני שגרירי האיחוד האירופי, שעות אחדות לאחר התקיפה בסוריה ב 7 בדצמבר 2016, הדגיש כי ישראל פועלת כדי להגן על אזרחיה והוסיף כי היא מנסה למנוע הברחת נשק מתוחכם ונשק להשמדה המונית מסוריה לחיזבאללה בלבנון.⁸³

זו אותה מדיניות ואותם קווים אדומים שסימנה ישראל באשר למלחמה בסוריה כבר לפני חמש שנים. אולם, האופן הנחרץ שבו ניסח ליברמן את הדברים הוביל לכותרות שהתפרשו כמעט כנטילת אחריות רשמית (עניין שישראל מעדיפה להימנע ממנו באשר לתקיפות הללו). בנוסף, זו נראתה כהתייחסות ישירה לניסיון הברחת נשק כימי, אף שעל כך לא פורסם דבר מאז פירוק רוב מאגרי הנשק הזה בסוריה ב-2013.

רוסיה ותקיפות ישראל בסוריה

רוסיה פרסה כוחות שלה בסוריה בספטמבר 2015 וחיזבאללה וכמובן צבא סוריה הם חלק מהברית הצבאית שמובילה רוסיה להגנה על המשטר בדמשק. בד בבד, הרוסים מקיימים מנגנון למניעת עימותים עם חיל האוויר הישראלי בזירה הסורית. אם נכונות טענות סוריה וחיזבאללה שישראל היא זו שתוקפת את מחסני הנשק ושיירות הנשק של הארגון בסוריה, מכאן עולה השאלה האם רוסיה יודעת מראש על התקיפות ומעלימה עין או שגם היא מופתעת מהתקיפות?⁸⁴

ישראל דבקה במדיניות של אי נטילת אחריות לתקיפות המיוחסות לה ע"י מקורות ערביים ועל פי גישה זו בוודאי גם אין צורך לכאורה לעדכן את רוסיה לגבי פעילות שממילא לא קיימת. אולם למרות האמור לעיל, לעיתים, גורמים בכירים במערכת הביטחון, טענו כי אין עדכון מראש של הרוסים לגבי תקיפות של חיל האוויר. לדוגמה, בעקבות תקיפה שיזמה ישראל ב-17 במרס 2017, אמר קצין בכיר בתדרוך לכתבים כי "ישראל אינה מעדכנת את רוסיה בזמן אמת על תקיפות שצה"ל מבצע בסוריה".⁸⁵

במשך מספר חודשים לאחר פריסת הכוחות הרוסיים בסוריה חלה הפוגה בתקיפות של מטרות בסוריה המיוחסות לישראל. אפשר כי הפוגה בהפצצות הייתה קשורה בשילוב של שני דברים: הפריסה והפעילות המוגברת של חיל האוויר הרוסי בצפון סוריה (שלוו גם בהצבת מערכות הגנה אווירית בעלות טווח כיסוי נרחב) והחרפת המתיחות בין מוסקבה לווינגטון. גורמים המייחסים את התקיפות בסוריה לישראל טוענים כי ייתכן שבנסיבות הללו, ישראל קיבלה על עצמה התנהגות מרוסנת יותר לזמן מה. הם סבורים שישראל שוקלת את צעדיה בזהירות ופועלת רק באם הדבר חיוני תוך נטילת מקדמי ביטחון למניעת עימות עם הרוסים.

לפי הנתונים הרשמיים של מערכות ההגנה האווירית הרוסיות, מסוגלים המכ"מים שלהן לזהות תנועת מטוסים ישראלים עוד בשטח ישראל ולפיכך בכל מקרה קיים קושי בהסתרת פעילות אווירית ישראלית במרחב הלבנוני - סור.

ניתן למנות מספר סיבות אפשריות לחוסר התגובה הרוסית כלפי ישראל:

רוסיה אינה מעוניינת בעימות עם ישראל שכן הדבר יסכן את האינטרסים עליהם היא מנסה להגן בסוריה. לפיכך היא מוכנה להתיר לישראל מרחב פעולה הנתפס על ידה כחיוני להגנת האינטרסים שלה.

התקיפות המיוחסות לישראל אינן קרובות לבסיס חיל האוויר הרוסי ליד טרטוס ומתרחשות מחוץ למרחב העניין המידי של רוסיה.

התקיפות אינן מסכנות את משטר אסד ואמצעי הלחימה המושמדים אינם משרתים את צרכי המערכה בסוריה אלא צרכים עתידיים של חיזבאללה מול ישראל.

התקשורת הערבית מדווחת כי לפחות חלק מאמצעי הלחימה שמושמד בתקיפות כוללים מערכות נשק מתוצרת רוסית. אובדן הנשק עשוי להוביל לעסקאות רכש חדשות עם הרוסים, כלומר להכנסות נוספות.

סיכול העברות אמצעי לחימה מתקדמים לארגוני טרור פלסטיניים ברצועת עזה

ישראל מנהלות מערכה למניעת הברחות נשק מאיראן ולבנון לרצועת עזה. איראן משתמשת בנתיב ימי מנמליה, דרך מיצרי הורמוז ובאב אל מנדב לים האדום. משם נתיב הברחה עובר בשתי אפשרויות:

- אמצעי לחימה המיועדים לחיזבאללה מועברים דרך תעלת סואץ לים התיכון ושם לנמלים בלבנון או בסוריה.
- אמצעי לחימה המיועדים לרצועת עזה מועברים באחת משתי האפשרויות:
- דרך תעלת סואץ לים התיכון ומשם לאחד הנמלים במצרים ומשם בדרך הים או באמצעות מערכת מנהרות מסיני לרצועת עזה.
- פריקת אמצעי הלחימה בסודאן ומשם בדרך היבשה למצרים משם לסיני ומשם דרך המנהרות לרצועת עזה.

בינואר 2002 בעיצומה של אינתיפאדת אל אקצה, לכדה ישראל בים האדום את האנייה "קארין A" שהייתה עמוסה באמצעי לחימה, בדרכה מאיראן, לעבר רצועת עזה. הייתה זו העדות הראשונה למעורבות איראנית ישירה בהעברת אמצעי לחימה לפלסטינים באינתיפאדת אל אקצה. יוזכר כי מעורבות של חיזבאללה וארגונים פלסטיניים בניסיונות הברחה של אמצעי לחימה מלבנון דרך הים לרצועת עזה נחשפו עוד קודם לכן (הספינות "סנטורני" ו "אבו חסן").

ב 15 במרס 2011, לכד חיל הים, בים התיכון, את האנייה ויקטוריה כשעל סיפונה נמצאו אמצעי לחימה שנשלחו מאיראן לארגוני הטרור הפלסטינים ברצועת עזה. מדובר ב-50 טון של נשק, בהם 6 טילי חוף-ים מתקדמים מדגם C-704 שנועדו לפגוע בכלי שיט של חיל הים, ספינות סוחר ישראליות, וכן אסדת הקידוח במאגר "ים טטיס". עוד נמצאו על הספינה שתי מערכות מכ"מ לטווח 35 ק"מ, שנועדו לאיתור מטרות והכוונת הטילים לעברן, וכן 3,000 פצצות מרגמה בקוטר 60 ו-120 מ"מ.

ראש הממשלה בנימין נתניהו בירך על ההשתלטות על הספינה, במסיבת עיתונאים מיוחדת שכינס יחד עם שר הביטחון אהוד ברק, הרמטכ"ל בני גנץ ומפקד חיל הים האלוף אליעזר (צ'יני) מרום. "הם עברו דרך סוריה ועשו דרכם לגורמי הטרור בעזה", אמר נתניהו. "המטרה שלהם הייתה אזרחי ישראל. זהו ציר הטרור שעמו עלינו להתמודד. בסופו של דבר נשבור אותו".

שר הביטחון אהוד ברק, אמר במסיבת העיתונאים: "מה שחשוב זה שהנשק שיכול היה להשפיע על חופש הפעולה של חיל הים - נתפס". מדובר בטילים מדויקים ביותר בעלי כושר פגיעה גבוה עד כדי הטבעת אניות גדולות.

מפקד חיל הים האלוף אליעזר מרום הדגיש מצדו: מדובר בנשק שובר איזון שיכול לפגוע בספינות חיל הים, ספינות אזרחיות ואסדות גז. אנחנו נמשיך להגן על חופי ישראל ואזרחי ישראל. גורמי ציר הרשע צריכים להבין שהברחות כאלו לא יצליחו".

איראן הכחישה את "הדיווחים בישראל לפיהם ספינת הנשק נשלחה מאיראן", וטענה כי מדובר בהמצאה פרי מוחה הקודח של התקשורת בישראל. "אל תאמינו לדיווחים בכלי התקשורת הישראליים", אמר דובר משרד החוץ האירני. "הסיפור הזה אינו נכון. איננו מאשרים זאת בשום צורה שהיא". גם שר הצבא האירני, הגיב להשתלטות צה"ל על הספינה. "המשטר הכובש משקר", אמר. "אנחנו מכחישים את הידיעות השקריות הללו".⁸⁶

פעולות סיכול בזירת הים האדום

על פי התקשורת הזרה, ישראל הרחיבה את מאמציה לסכל את הברחות אמצעי הלחימה, וגורמי ביטחון ישראליים האשימו בעבר את סודאן כי היא מאפשרת לאיראן, ביועין, להשתמש בשטחה למבצעי הברחה בשיירות המובילות את הנשק דרך מצרים לרצועת עזה.⁸⁷

על-פי דיווחים בתקשורת הזרה, שישראל לא אישרה אך גם לא טרחה להכחיש, תקף חיל האוויר הישראלי בסודאן בינואר ובפברואר 2009, מיד לאחר סיום מבצע "עופרת יצוקה" ברצועת עזה. במקרה אחד הופצה שיירת משאיות שהובילה נשק שנועד להגיע לרצועת עזה ו-119 איש נהרגו. במקרה אחר, הופצה ספינה מן האוויר. באותה תקופה התפרסמו גם ידיעות על פעילות חשאית של הקומנדו הימי הישראלי בנמלי סודאן, כחלק מהמאבק בהברחות הנשק. בכמה מקרים הפליגו ספינות וצוללות ישראליות דרך תעלת סואץ, בתיאום עם המשטר הקודם במצרים, ומומחים העריכו כי הדבר קשור גם בפעילות מניעה נגד הברחות נשק בים האדום.

ב – 7 באפריל 2011, האשימה סודאן את ישראל בתקיפה אווירית בשטחה, שבה נהרגו שני בני אדם. בישראל נמנעו מלהתייחס לתקיפה או להאשמות. רשת הטלוויזיה אל-ערבייה טענה כי אחד מהם היה קשור להברחות הנשק לחמאס. "מרכז התקשורת הסודאני", סוכנות ידיעות הקשורה לכוחות הביטחון של המדינה, דיווח כי התקיפה אירעה סמוך לשעה תשע בערב (עשר שעות ישראל), כשטילים נורו לעבר מכונית באזור כלאניב, במרחק 14 קילומטרים מעיר הנמל פורט סודאן, על הדרך הראשית משדה התעופה של הבירה חרטום. 88

בליל ה - 23 באפריל 2012 נשמעו פיצוצים עזים במתקן הצבאי אל-ירמוק שבחלקה הדרומי של חרטום, בירת סודאן. אחרי שעות ארוכות של שתיקה, במהלכן לא נמסרו פרטים על נסיבות הפיצוצים, מסרו גורמים בממשלת סודאן כי מדובר על תקיפה אווירית שבוצעה על ידי ארבעה מטוסי קרב ישראליים. בישראל לא הגיבו רשמית לדברים.⁸⁹

דובר צבא סודאן אמר כי המטוסים הישראליים חדרו למרחב האווירי של המדינה מכיוון מזרח תוך שהם משבשים את מערכות המכ"ם של צבא סודאן. אתרי חדשות בסודאן ציינו כי מפעל אל - ירמוק הוא המפעל המרכזי של התעשייה הצבאית הסודאנית וכי לפי החשד הוא הוקם בסיוע איראני. שר ההסברה של סודאן, אחמד בילאל, אמר במסיבת עיתונאים שכינס בעקבות הפצצת המתקן, כי לארצו יש את הזכות להגיב על ההתקפה בפעולות תגמול נגד אינטרסים ישראלים. הוא אישר שמדובר במפעל נשק, אך הכחיש שיוצרו בו אמצעי לחימה בלתי חוקיים לפי הדין הבינלאומי.⁹⁰

במרבית המקרים בעבר הטילה ממשלת סודאן את האחריות על ישראל, אולם עד היום סירבה ישראל לקשור עצמה, באופן רשמי, לאירועים אלה.

אף שהאיראנים רשמו כמה כישלונות מהדהדים במאמץ ההברחות שלהם, צריך להניח שכמויות לא מבוטלות של נשק הגיעו בכל זאת לידי הג'יהאד האסלאמי הפלסטיני והחמאס ברצועת עזה וכי איראן תתמיד בניסיונות הברחת אמצעי הלחימה לבעלות בריתה גם בעתיד.

תאוריית השתיקה ו"מרחב הכחשה"

מאז 2007, ישראל אימצה דרך פעולה לפיה היא שומרת על שתיקה ואינה לוקחת אחריות על פעילות סיכולית בזירות השונות דוגמת: סוריה, לבנון וסודאן (בהן גורמים זרים מייחסים את הפעילות לישראל). נראה שעל ידי כך ישראל משאירה לצד הנתקף "מרחב הכחשה" ומאפשרת ליריב לא להגיב ולהביא להסלמה.⁹¹

דוגמה ליישום מדיניות זו ניתן למצוא בתקיפה שמיחסת לישראל על פי מקורות זרים להשמדת הכור הגרעיני בסוריה. על פי מקורות זרים העריכו בישראל כי אם היא תימנע מנטילת אחריות לתקיפה - הצהרה שתעמיד את אסד עם הגב לקיר וללא מקום לתמרון - "ייהנה" השליט הסורי מ"מרחב הכחשה" ויוכל להגיב באפס מעשה.⁹²

שלושה שבועות לאחר המבצע, הודה אסד בראיון ל BBC כי מטוסי צה"ל תקפו בניין צבאי נטוש בתחומי סוריה, והצהיר כי הוא שומר על זכות התגובה, אם כי זו לא תהיה בהכרח בתצורת "פצצה כנגד פצצה", כהגדרתו. אולם סוריה ממשיכה מאז להכחיש בעקביות את דבר קיום הכור הגרעיני. דבריו של אסד ויותר מכך מעשיו (העדר תגובה צבאית), אוששו את ההערכות המוקדמות בישראל.⁹³

עם זאת, יש לזכור, כי גם כאשר לא מתבצעת תגובה מיידית לתקיפה שיוחסה לישראל, חיזבאללה, איראן ואף סוריה, מגלות לעיתים קרובות סבלנות, שומרות על "חשבון פתוח" ובוחרות בתגובה מאוחרת שהן מעדיפות בדרך כלל שתהיה הרחק מהזירה המקומית, בה הן מסתכנות בהסלמה ולישראל יש יכולות פעולה טובות.⁹⁴

סיכום

המניעה והסיכול של השגת יכולת צבאית בלתי קונבנציונלית ע"י מדינת אויב, היו מאז שנות ה-50 חלק חיוני בתפיסת הביטחון ובמדיניות הביטחון, אולם מעולם לא הוגדרו ככאלה. ההמשגה הפורמלית הראשונה של הנושא באה בעקבות השמדת הכור הגרעיני בעיראק ובעקבות נטילת אחריות פומבית של ראש הממשלה בגין, וזכתה לכינוי "דוקטרינת בגין".

למניעה וסיכול משמעות ייחודית מבחינת תפיסת הביטחון כיוון ששאר הרכיבים הקיימים (הרתעה, התרעה, הכרעה והתגוננות) אינם נותנים את המענה לאיומים הבלתי קונבנציונליים ומרכיב המניעה והסיכול נועד לסגור פער זה בתפיסת הביטחון.

המניעה והסיכול כרכיב בתפיסת הביטחון מקיימים זיקות גומלין עם יתר רכיבי תפיסת הביטחון שכן גם הם תורמים ליצירת ההרתעה וגם הם דורשים מודיעין התרעתי לגבי כוונות ויכולות האויב להצטייד בנשק בלתי קונבנציונלי ולעשות בו שימוש.

במהלך השנים השימוש במניעה וסיכול הורחב גם לזירות איום נוספות שאינן בגדר איום קיומי ובהן: מניעה וסיכול של הגעת מערכות נשק קונבנציונליות לידי מדינות עוינות העוללות לסכן את העליונות הצבאית של ישראל או להוות איום חמור על מטרות אסטרטגיות וריכוזי אוכלוסייה. בהמשך הרחיבה ישראל את המניעה והסיכול גם לעימותים הא-סימטריים נגד ארגוני טרור. הרחבת השימוש במניעה וסיכול גם למישורים הקונבנציונליים מחזקים ביתר שאת את זיקתם כרכיבים בתפיסת הביטחון ליתר רכיבי התפיסה.

במסמך זה אני טוען כי המניעה והסיכול כמענה לאיום הבלתי קונבנציונלי היו בפועל מרכיבים מרכזיים בתפיסת הביטחון, למרות שלא זכו להמשגה הראויה, ויש להכיר בהם ולכלול אותם כמרכיב החמישי של תפיסת הביטחון לצד ההרתעה, התרעה, הכרעה והתגוננות (ראה מרשם).

- 1 מיכאל בר זוהר, כעוף החול, שמעון פרס הביוגרפיה, ידיעות אחרונות, הוצאת חמד, 2006, ע"מ 293.
- 2 מיכאל בר זוהר, כעוף החול, שמעון פרס הביוגרפיה, ידיעות אחרונות, הוצאת חמד, 2006, ע"מ 297.
- 3 אבנר כהן, ישראל והפצצה, הוצאת שוקן, 2000, ע"מ 257.
- 4 "אשכול: לא נהיה ראשונים להכנסת נשק גרעיני למזה"ת", הארץ, 19 במאי 1966.
- 5 אבנר כהן, ישראל והפצצה, הוצאת שוקן, 2000, ע"מ 20.
- 6 אבנר כהן, ישראל והפצצה, הוצאת שוקן, 2000, ע"מ 21.
- 7 יגאל אלון, מסך של חול, הקיבוץ המאוחד, 1968, ע"מ 401 – 402.
- 8 יצחק בן ישראל, תפיסת הביטחון של ישראל, מודן הוצאה לאור ומשרד הביטחון הוצאה לאור, 2013, ע"מ 78.
- 9 יצחק בן ישראל, תפיסת הביטחון של ישראל, מודן הוצאה לאור ומשרד הביטחון הוצאה לאור, 2013, ע"מ 81 – 82.
- 10 יוסי מלמן, פרשנות: ישראל לא תאפשר למדינות האזור לפתח גרעין, הארץ, 24 באפריל 2008.
- 11 מיכאל בר זוהר, כעוף החול, שמעון פרס הביוגרפיה, ידיעות אחרונות, הוצאת חמד, 2006, ע"מ 355.
- 12 מיכאל בר זוהר, כעוף החול, שמעון פרס הביוגרפיה, ידיעות אחרונות, הוצאת חמד, 2006, ע"מ 356.
- 13 ירון דרוקמן, הפצצת הכור בעיראק והמכתב הסודי של פרס, ynet, 8 ביוני 2013.
- 14 ש.ם.
- 15 ש.ם.
- 16 ש.ם.
- 17 אבנר כהן, לקחי הפצצת הכור אוסיראק, הארץ, 4 בנובמבר 2011.
- 18 ש.ם.
- 19 ירון דרוקמן, הפצצת הכור בעיראק והמכתב הסודי של פרס, ynet, 8 ביוני 2013.
- 20 יוסי מלמן, הבית הלבן: הכור בסוריה לא נועד למטרות שלום, הארץ, 24 באפריל 2008.
- 21 עמוס הראל, שם הקוד: אריזונה, הניו יורקר חושף: כך תקפה ישראל את הכור הגרעיני בסוריה, הארץ, 10 בספטמבר 2012.
- 22 ש.ם.
- 23 יוסי מלמן, הבית הלבן: הכור בסוריה לא נועד למטרות שלום, הארץ, 24 באפריל 2008.
- 24 ראה לדוגמה "הארגון לאנרגיה אטומית של איראן: תכניות ותכנונים, "אטלאענט" (טהראן 3), במרץ 9, 1993, באפריל, 93-067 ; NES-FBIS, ראיין עלי אכבר האשמי רפסנג'אני ל-ABC24, - ב-מאי; 1993 דברי שר החוץ האיראני, כמאל חראזי, הארץ, 7 באוקטובר; 1997, דברי שר ההגנה עלי שמחאני ל-אל-שרק אל-אווסט 5, FBIS-NES-2002-0205 - בפברואר 2008.
- 25 אפרים קם, מדיניות הגרעין של איראן, שאיפות איראן להגמוניה אזורית, המכללה האקדמית נתניה, נובמבר 2010.
- 26 www.netanya.ac.il/.../Irans%20Ambitions%20for%20Regional%20Hege
- 27 אנשיל פפר, הסכם היסטורי בין איראן והמעצמות בשיחות הגרעין בז'נבה, הארץ, 24 בנובמבר 2013.
- 28 ש.ם.
- 29 ש.ם.
- 30 ש.ם.
- 31 ש.ם.
- 32 עיקרי הסכם הגרעין עם איראן: הסנקציות, הפיקוח והיישום, ynet, 15 ביולי 2015.
- 33 עיקרי הסכם הגרעין עם איראן: הסנקציות, הפיקוח והיישום, ynet, 15 ביולי 2015.
- 34 עדי גולד, נתניה: אם ניאלץ, נעמוד לבד מול איראן, ynet, 15 באוקטובר 2013.
- 35 מורן אזולאי, נתניה: סור לוותר מראש על מכת מנע, ynet, 15 באוקטובר 2013.
- 36 מורן אזולאי, נתניה: סור לוותר מראש על מכת מנע, ynet, 15 באוקטובר 2013.
- 37 עמיר רפפורט, שנה ליישום הסכם הגרעין עם איראן, Israel defense, 5 בינואר 2017.
- 38 אפרים קם, מדיניות הגרעין של איראן, שאיפות איראן להגמוניה אזורית, המכללה האקדמית נתניה, נובמבר 2010.
- 39 www.netanya.ac.il/.../Irans%20Ambitions%20for%20Regional%20Hege
- 40 יצחק בן חורין, אושר ההסכם לפירוק הנשק הכימי בסוריה, ynet, 28 בספטמבר 2013.
- 41 ש.ם.
- 42 ש.ם.
- 43 טל לב רם, ישראל עוצרת את חלוקת ערכות המגן לאזרחים, גל"צ, 19 בינואר 2014.
- 44 דוד פרידמן, השמדת הנשק הכימי בסוריה- לקחים, תובנות והשלכות על ישראל, עדן אסטרטגי, כרך 16, גיליון 4, ינואר 2014.
- 45 ש.ם.
- 46 היום שאחרי פינוי הנשק הכימי: "חשש שאסד מסתיר עוד", וואלה, 24 ביוני 2014.
- 47 דן ארקין, זוועות אידליב: מטוסים סוריים תקפו בפצצות גז סארין וכלור, מאות הרוגים ופצועים. תגובות קשות בעולם, Israel defense, 5 באפריל 2017.
- 48 עמרי נחמיאס, בתגובה למתקפה הכימית: ארה"ב שיגרה עשרות טילים נגד צבא אסד, וואלה, 7 באפריל 2017.
- 49 ישראל מנסה לשפר את הקשרים הביטחוניים עם רוסיה, Israel's Homeland Security Home, 25 בנובמבר 2013.
- 50 אלי ברדנשטיין, האם הצליחה ישראל לעצור עסקת נשק עם איראן? מעריב, 31 בינואר 2014.
- 51 ש.ם.

- 51 ש.ם.
- 52 ברק רביד וגילי כהן, פוטין ביטל את האיסור על מכירת טילי S-300 לאיראן, הארץ, 13 אפריל 2015.
- 53 רועי קייס, איראן הודיעה: "ביצענו ניסוי מוצלח בטילי S-300, ynet, 4 במרס 2017.
- 54 עמוד הפייסבוק "אינטלי טיימס"
- 55 צבי מגן, ביקור ראש הממשלה ברוסיה: על תילי טילים, מגפון, 14 במאי 2013.
- 56 מיה בנגל, ישראל תנצל לכידת ספינת הנשק לקמפיין נגד איראן, מעריב, 4 בנובמבר 2009.
- 57 אמיר בוחבוט, חיל הים פשט על ספינה שהובילה נשק לחיזבאללה, מעריב, 4 בנובמבר 2009.
- 58 דווח: לחיזבאללה הועבר נשק שובר שוויון מסוריה, נענע 10, 11 במאי 2013.
- 59 ש.ם.
- 60 ש.ם.
- 61 ברק רביד, חיזבאללה הבריח חלקי טילים נגד ספינות מסוריה ללבנון, הארץ, 3 בינואר 2014.
- 62 עמוס הראל, גילי כהן, ג'קי חורי, דיווח בלבנון: חיל האוויר תקף באזור הגבול עם סוריה, הארץ, 25 בפברואר 2014.
- 63 רועי קייס ועומרי אפרים, מפקד בחיזבאללה נהרג בתקיפת חיל האוויר, ynet, 25 בפברואר 2014.
- 64 יוחאי עופר ויאיר קראוס, צה"ל סיכל ניסיון להנחת מטען חבלה בצפון, מעריב, 5 במרס 2014.
- 65 ש.ם.
- 66 רון בן ישי, חיזבאללה ניצל את מזג האוויר – והותקף, ynet, 25 בפברואר 2014.
- 67 חדשות 2, ב - 26 בפברואר 2014.
- 68 יוחאי עופר ויאיר קראוס, צה"ל סיכל ניסיון להנחת מטען חבלה בצפון, מעריב, 5 במרס 2014.
- 69 ברק רביד וג'קי חוגי, סוריה: חיל האוויר הישראלי תקף שתי מטרות צבאיות באזור דמשק, הארץ, 7 בדצמבר 2014.
- 70 יעלון רומז על התקיפה בסוריה: נגיע לכל מי שינסה לחמש את אויבינו, תל אביב טיימס, 21 בדצמבר 2014.
- 71 אור הלר, התקיפה בסוריה: אסד מתחזק - אך ישראל מאותתת שתמשיך לתקוף, נענע 10, 27 באפריל 2017.
- 72 אמיר בוחבוט, חיל האוויר תקף בסוריה; טיל נ"מ יורט בידי "החץ" באזור ירושלים, חדשות ואלה, 17 במרס 2017.
- 73 טילי נ"מ נורו מסוריה לעבר מטוסי חיל האוויר, חץ יירט, כלכליסט, 17 במרס 2017.
- 74 אור הלר, התקיפה בסוריה: אסד מתחזק - אך ישראל מאותתת שתמשיך לתקוף, נענע 10, 27 באפריל 2017.
- 75 אריק בנדר, יאסר עוקבי, יוסי מלמן, סוריה מאיימת בעקבות התקיפה: "נגיב במהירות למזימה הישראלית", מעריב, 27 באפריל 2017.
- 76 אריק בנדר, יאסר עוקבי, יוסי מלמן, סוריה מאיימת בעקבות התקיפה: "נגיב במהירות למזימה הישראלית", מעריב, 27 באפריל 2017.
- 77 אור הלר, התקיפה בסוריה: אסד מתחזק - אך ישראל מאותתת שתמשיך לתקוף, נענע 10, 27 באפריל 2017.
- 78 אור הלר, התקיפה בסוריה: אסד מתחזק - אך ישראל מאותתת שתמשיך לתקוף, נענע 10, 27 באפריל 2017.
- 79 עמוס הראל, גילי כהן, ג'קי חורי, דיווח בלבנון: חיל האוויר תקף באזור הגבול עם סוריה, הארץ, 25 בפברואר 2014.
- 80 "לסוריה ולחיזבאללה אין אינטרס לתקוף בישראל", וואלה, 2 בפברואר 2013.
- 81 אבי יששכרוף ואמיר בוחבוט, סוריה: ישראל תקפה יעדים של צבא אסד באזור דמשק, וואלה, 7 בדצמבר 2014.
- 82 עדי חשמונאי, נתניהו: "ישראל פועלת לפעמים בסוריה כדי למנוע העברות נשק", וואלה, 1 בדצמבר 2015.
- 83 עמוס הראל, התקיפה בדמשק: ישראל פוסעת על חבל דק הארץ, 7 בדצמבר 2016.
- 84 עמוס הראל, התקיפה בדמשק: ישראל פוסעת על חבל דק הארץ, 7 בדצמבר 2016.
- 85 אור הלר, התקיפה בסוריה: אסד מתחזק - אך ישראל מאותתת שתמשיך לתקוף, נענע 10, 27 באפריל 2017.
- 86 צה"ל מציג: 50 טון של נשק מהספינה שנתפסה, חדשות 2, 16 במרס 2011.
- 87 אבי יששכרוף ועמוס הראל, סודאן: אין ספק שישראל היא שהפציצה בשטח, הארץ, 7 באפריל 2011.
- 88 ש.ם.
- 89 ברק רביד ואבי יששכרוף, פיצוצים אירעו הלילה במתקן צבאי בחרטום, סודאן מאשימה את ישראל, הארץ, 24 באוקטובר 2012.
- 90 Osman Mirghani, The messages from the raid on Sudan, Asharq Alawsat, November 1, 2012.
- 91 עמוס ידליון, עשר נקודות למחשבה לאחר התקיפה בדמשק, מבט על, גיליון 424, המכון למחקרי ביטחון לאומי, 9 במאי 2013.
- 92 "טייסי ישראל דיווחו מסוריה - 17 טון על המטרה", ynet, 19 בספטמבר 2012.
- 93 ש.ם.
- 94 עמוס ידליון, עשר נקודות למחשבה לאחר התקיפה בדמשק, מבט על, גיליון 424, המכון למחקרי ביטחון לאומי, 9 במאי 2013.